

પરિષ્કૃત અધ્યાત્મ
આપણા જીવનમાં ઉતરે

परिष्कृत अध्यात्म आपाणा जवनमां उतरे

लेखक

पं० श्रीराम शर्मा आचार्य

प्रकाशक

युग निर्मला योजना विस्तार ट्रस्ट

गायत्री तपोभूमि, मथुरा-२८१००३

फोन (०५६५) २५३०९२८, २५३०३८८

मो० ०८८२७०८६२८८, ०८८२७०८६२८७

फैक्स (०५६५) २५३०२००

प्राप्ति स्थान

शाखा अमदावाढ

गायत्री ज्ञानपीठ, पाटीदार सोसायटी,

जूना वाडज, अमदावाढ-३८० ०१३

फोन ०७८-२७५५७२५२

२००८

किंमत रु. ७.००

પ્રકાશક

યુગ નિર્માણ યોજના વિસ્તાર ટ્રસ્ટ
ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરા.

ફોન (૦૫૬૫) ૨૫૩૦૧૨૮, ૨૫૩૦૩૯૯

મોં ૦૯૯૨૭૦૮૬૨૮૭, ૦૯૯૨૭૦૮૬૨૮૯

ફેક્સ (૦૫૬૫) ૨૫૩૦૨૦૦

૨૦૦૯

મુદ્રક

યુગનિર્માણ યોજના પ્રેસ

ગાયત્રી તપોભૂમિ, મથુરા-૩

परिष्कृत अध्यात्म आपशा

જીવનમાં ઊતરે

गायत्री मंत्र अमारी साथेसाथे -

ॐ भूर्भुवः स्व तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो
नः प्रचोदयात् ।

મધ્યકાળની વિકૃત્તિ

દેવીઓ, ભાઈઓ ! મધ્યકાલીન પરંપરામાં ભૌતિક આધાર પર ભગવાનને મેળવવાની કોશિશ થવા લાગી અને ભગવાનને ભૌતિક બનાવી દેવામાં આવ્યા. ભગવાનને ભૌતિક બનાવવાનો શું મતલબ છે ? ભૌતિકનો અર્થ છે એક માણસ જેવો હોય છે, એવું જ સ્વરૂપ ભગવાનનું બનાવી દેવામાં આવ્યું. એક માણસ જેમ માટી, પાણી, હવાનો બનેલો હોય છે, તેમ ભગવાનનું સ્વરૂપ પણ લગભગ એવું જ બનાવી દેવામાં આવ્યું. અને ભગવાનની ઈચ્છાઓ ? ઈચ્છાઓ પણ એવી જ. માણસ જેવી જ બનાવી દેવામાં આવી. માણસ ખાવાનું, માગે છે અને ભગવાન પ્રસાદ માગે છે. લાવો સવા રૂપિયાનો પ્રસાદ. અને હનુમાનજીને લાડુ ખવરાવો. હનુમાનજીનું પેટ ભરી દો અને કામ થઈ જશે. ભગવાનને કપડાં પહેરાવો. શા માટે ? આપે કપડાં પહેરવાં જોઈએ, એટલા માટે ભગવાનને પણ કપડાં પહેરાવો. ગાયત્રી માતા પર સાડી ચડાવો. બીજું શું શું આપીએ ? જે કાંઈ ખુશામતની આપણને જરૂર હોય એ બધું. આપ અમારી નિંદા કરશો, તો અમે આપને ગાળો સંભળાવીશું. આપને અમારી પાસે કાંઈ કામ કરાવવું છે, તો આપ અમારી ચાપલૂસી કરો, ખુશામદ કરો. પંખો ઝાલો, હાથ જોડો, ચરણસ્પર્શ કરો અને ચરણ ધુઓ. અમે વ્યક્તિ છીએ, માણસ

છીએ, એટલા માટે અમારા માટે ભેટ લઈને આવો. પાન ખવરાવો, સોપારી ખવરાવો, એલચી આપો, પૈસા આપો. કંઈક આપો અમને, તો અમે આપના પર પ્રસન્ન થઈ શકીએ છીએ.

સાકાર અને નિરાકાર ભગવાન

આ રીતે ભગવાનને માણસ જેવા બનાવી દેવામાં આવ્યા. માણસને ભૌતિક બનાવી દેવામાં આવ્યો અને ભૌતિક માણસનો જેવો ઈમાન, જેવી ઈચ્છાઓ, જેવી કામનાઓ હોય છે, એવા જ ભગવાનને બનાવી દેવામાં આવ્યા. મધ્યકાળમાં ભગવાનની બહુ દુર્ગતિ કરવામાં આવી. તો શું ભગવાનનું કોઈ સ્વરૂપ નથી? બેટા, ભગવાનનું સ્વરૂપ તો છે. સાકાર અને નિરાકાર - ભગવાનનાં બે સ્વરૂપ છે, પણ એ શાના માટે છે અને તેનો શું ઉદ્દેશ છે? સાકાર મૂર્તિઓ બનાવવામાં આવી છે, પણ સાકાર છે નહિ. સાકારથી આપણે અનુમાન કરવું પડે છે કે ચેતનાત્મક ભગવાન શું હોવા જોઈએ. આપણે શંકર ભગવાનની મૂર્તિઓ ગોળમટોળ બનાવીને રાખી છે. તેનો અર્થ એ છે કે આખા વિશ્વબ્રહ્માંડમાં વિરાટબ્રહ્મ સમાયેલું છે. એટલા માટે આપણે શંકર ભગવાનની અને શાલિગ્રામની મૂર્તિઓ ગોળ બનાવી હતી. જેવી રીતે આપણે ગોળો બતાવીને આપણાં બાળકોને એમ શીખવીએ છીએ કે આખું વિશ્વ પૃથ્વીના ગોળા જેવું છે, ગોળ દડા જેવું છે. એ ભગવાનનું સ્વરૂપ બતાવવા માટે કે સમસ્ત બ્રહ્માંડમાં એક સત્તા કામ કરે છે, એક શક્તિ કામ કરે છે, જે કણકણમાં સમાયેલી છે, નસનસમાં સમાયેલી છે, પ્રત્યેક જગ્યાએ સમાયેલી છે. આ સમગ્ર વિશ્વબ્રહ્માંડમાં સંવ્યાપ્ત આ વિરાટ લોકોને સમજાવવા માટે કે આ જે આખું વિશ્વવિરાટ છે તે “સિયારામ મય સબ જગ જાની; કરહુ પ્રણામ જોરિ જુગ પાની ॥” છે.

ઈષ્ટ - લક્ષ્ય

મિત્રો ! આખા વિશ્વબ્રહ્માંડમાં ભગવાન સમાયેલો છે. એટલા માટે આપણે શંકર ભગવાનની અને શાલિગ્રામની મૂર્તિ ગોળાના રૂપમાં બનાવી હતી, પણ એ સિદ્ધાંત સમજાયો નહિ. સમજાયું એ કે શંકર ભગવાન ગોળમટોળ છે. અરે ભાઈ ! જો ગોળમટોળ છે તો તું પાણી શા માટે ચડાવે છે ? શા માટે ખાવાનું ખવડાવે છે ? એ તો ગોળમટોળ છે, એમને તો મોં નથી, આંખ નથી. ના મહારાજજી ! એ તો પાંચ મોઢાંવાળા છે. બેટા, એ બધી નકામી વાતો છે. શંકરજી એવા નથી. આપણે મૂર્તિઓ બનાવી હતી અને ભગવાનને સાકાર બનાવ્યા હતા, શા માટે ? એટલા માટે સાકાર બનાવ્યા હતા કે આપણા જીવનનું એક લક્ષ્ય હોવું જોઈએ. ભગવાનને આપણે 'ઈષ્ટ' કહીએ છીએ. ઈષ્ટ એટલે લક્ષ્ય. આપ લક્ષ્ય કોને કહો છો ? ઈષ્ટ કે લક્ષ્ય એને કહીએ છીએ કે આપણે શું બનવું છે ? આપણે શું બનવું જોઈએ એટલા માટે આપણે કેટલીય જાતનાં બીબાં બનાવીને રાખ્યાં હતાં કે અમારે આ બનવું છે. દયાલબાગ આગરામાં એક વિશાળકાય મંદિર બની રહ્યું છે - ગુરુજીની સમાધિ. તેના માટે એક મોડલ બનાવીને રાખેલું છે કે આ કેવું બનશે. તાજમહેલ જ્યારે બની રહ્યો હતો, તો તે બનાવતાં પહેલાં શાહજહાંએ તામજહેલનું એક મોડલ બનાવડાવ્યું હતું. જે ત્યાંનાં સંગ્રહાલયમાં અત્યારે પણ રાખેલું છે. એન્જિનિયરોએ મુલાયમ પથ્થરનું એક મોડલ બનાવી આપ્યું હતું કે જુઓ સાહેબ ! આની લંબાઈ, પહોળાઈ, ઊંચાઈ આવી છે. બાદશાહે તેને ક્યાંકથી વધારીને ક્યાંકથી ઘટાડીને પાસ કરી દીધું કે હા, આ મોડલ બરાબર છે. તો એ અંદાજથી, એ જ માપથી અને એ જ પ્રમાણના હિસાબે તાજમહેલ બનાવવાનું શરૂ થઈ ગયું હતું.

આપણે શું બનવું છે ?

સાથીઓ ! નકશો કાગળ પર દોરવામાં આવે છે. અને મોડલ માટી કે બીજી કોઈ ચીજથી બનાવવામાં આવે છે. મોડલના આધારે, નમૂનાના આધારે ચીજ બને છે. મૂર્તિઓ કે માણસનું જે શિલ્પ બને છે, તેને પહેલાં મૂર્તિકાર માટીનું બનાવી લે છે. પછી તેના આધારે કાપકૂપ કરીને પથ્થરની બનાવે છે. ઢાળવાનું હોય તો પહેલાં બીબું બનાવી લે છે. બીબામાં મુખ્ય ચીજને ગરમ કરી ઓગાળીને તેમાં ઢાળી દે છે. ઢાળ્યા પછી ચીજ તૈયાર થઈ જાય છે. આપણે પણ એક મોડલ તૈયાર કરેલું છે. એક ઈષ્ટદેવ તૈયાર કરેલા છે કે આખરે આપણે શું બનવું છે. આપણે યોગેશ્વર કૃષ્ણનું - પૂર્ણપુરુષનું એક મોડલ બનાવીને રાખ્યું છે કે આપણે પૂર્ણપુરુષ બનવું છે. યોગેશ્વર બનવું છે. એટલા માટે આપણે શ્રીકૃષ્ણની ઉપાસના કરીએ છીએ. કૃષ્ણ કેવા હોય છે ? કૃષ્ણ આવા હોઈ શકે છે. જેથી આપણે ભૂલી ન જઈએ. તેનું આ એક મોડલ, એક નમૂનો રાખેલો છે. આપણે મર્યાદા પુરુષોત્તમ રામ બનવું છે. એટલા માટે આપણે રામની મૂર્તિ બનાવી રાખી છે. આપણે પળેપળે એ ધ્યાનમાં રાખીએ છીએ કે આપણું લક્ષ્ય અને આપણું ઈષ્ટ રામ છે. આપણે શંકર ભગવાન બનાવીને રાખ્યા છે. એમની અંદર ઘણાબધા ગુણોનો સમાવેશ કરી રાખ્યો છે. ઘણી બાબતો શંકર ભગવાનમાં બનાવી રાખી છે અને આપણું ઈષ્ટ શંકર છે તેનું ક્ષણેક્ષણે ધ્યાન રાખીએ છીએ, આપણું લક્ષ્ય શંકર બનવાનું છે.

શંકરજી સાથે જોડાયેલી વૃત્તિઓ

આપણું લક્ષ્ય શું શું છે ? તેના માટે આપણે નમૂના રૂપે રમકડાંની જાતજાતની આકૃતિઓ બનાવી દીધી અને એ આકૃતિઓની અંદર કંઈક સંદેશ, કંઈક ઉદ્દેશ્ય, કંઈક લક્ષ્ય, કંઈક વિચારણાઓ, કંઈક

પ્રેરણાઓ ભરીને રાખી દીધી છે. જેમ કે શંકરજીના રમકડાંમાં ભરે છે. શંકરજીની મૂર્તિ રમકડું છે ? હા, રમકડું છે. આપણે બનાવ્યા છે એવા કોઈ શંકર નથી. આપણે રમકડાંમાં ઘણીબધી સારી વૃત્તિઓનો સમાવેશ કરી રાખ્યો છે. શંકર ભગવાનના શિરમાંથી ગંગાજીનું પાણી નીકળે છે. એનો શું અર્થ છે ? આપણા મસ્તિષ્કમાંથી, આપણા વિચારોમાંથી જ્ઞાનની ગંગા, વિચારધારા જે પ્રવાહિત થવી જોઈએ તે ગંગા જેવી નિર્મળ હોવી જોઈએ. આ મોડલનું લક્ષ્ય છે. તેની પાછળ કોયડારૂપે અને કથારૂપે છુપાયેલું છે. એ આપણું લક્ષ્ય છે. શંકર ભગવાનના શિર પર ચંદ્રમા છે, એનો શું અર્થ ? ચંદ્રમાનો અર્થ છે - શાંતિ, સંતુલન, આપણા મસ્તિષ્કમાં શાંતિ અને સંતુલનનું સ્વરૂપ રહેવું જોઈએ. શંકર ભગવાનના ગળામાં મુંડમાળા છે. એનો અર્થ એ છે કે આપણને પ્રત્યેક પળે મૃત્યુ યાદ રહેવું જોઈએ અને આપણું ઘર સ્મશાનમાં હોવું જોઈએ. આપણને યાદ રહેવું જોઈએ કે આપણે મરવાનું છે.

શંકર ભગવાન વિભૂતિવાન હતા. એમની પાસે કોઈ સંપત્તિ ન હતી. આથી આપણે પણ ભૌતિક સંપત્તિ વિના શાંત અને નિસ્પૃહ રહેવું જોઈએ. શંકર ભગવાનની અંદર કઈકઈ વિશેષતાઓ હતી ? તેઓ સાપને ગળે લગાડતા હતા. આપણે પણ પછાત લોકોને, દુષ્ટ લોકોને ગળે વળગાડીને યોગ્ય બનાવી શકીએ છીએ. ભગવાન બુદ્ધે કેટલાયને પોતાના જેવા બનાવી દીધા હતા. શંકર ભગવાનની જેમ આપણે પણ એ કરી શકીએ કે આપણે આપણા ભૂતપ્રેતોની સેના બનાવીને રહીએ. ભૂતપ્રેતોનો અર્થ છે - પછાત લોકો. બેકવર્ડ લોકો, બેકવર્ડથી મારો મતલબ કેવળ અસ્પૃશ્યો સાથે નથી, પરંતુ જે ભાવનાત્મક દષ્ટિએ, નૈતિક દષ્ટિએ, ચારિત્રિક દષ્ટિએ પતન પામ્યા, પછાત રહ્યા એ બધા બેકવર્ડ છે. ગુરુજી ! અમે તો એમ

સાંભળ્યું છે કે સરકારી હિસાબથી અદ્યૂતોને બેકવર્ડ કહે છે. ના બેટા, બેકવર્ડ અદ્યૂતોને નથી કહેતા. અદ્યૂત તો કેવળ પૈસાની દૃષ્ટિએ બેકવર્ડ છે, સામાજિક દૃષ્ટિએ બેકવર્ડ છે. નિયતની દૃષ્ટિએ, ભાવનાની દૃષ્ટિએ, ચરિત્રની દૃષ્ટિએ બીજા લોકો પણ બેકવર્ડ છે. આપણે એમને પણ સાથે લઈને ચાલવું પડશે. બેકવર્ડ કોણ છે ? બેકવર્ડ છે તું. નિયતના હિસાબે અને ચરિત્રના હિસાબે પછાત માણસ, પતન પામેલો માણસ, હલકો માણસ અને નકામો માણસ. નૈતિક દૃષ્ટિએ પતિત એ ભૌતિક દૃષ્ટિએ પીડિત. પીડિત અને પતિતોને શંકર ભગવાનના ભૂતપ્રેત કહેતા હતા. શંકર ભગવાન તેમની સેના બનાવીને રાખતા હતા. “તન છીન કોઉ અતિ પીન પાવન, કોઉ અપાવન તન ધરે.” આ પાવન અને અપાવન લોકોને પોતાની સાથે લઈને તેમની સેવા કરતા હતા.

આજના સાચા ભગવાન

મિત્રો ! મેં એક દિવસ જાપાનના ગાંધી કાગાવા વિશે કહ્યું હતું. એમણે પોતાની જિંદગી દુઃખિયારાઓ માટે, પીડિતો અને પતિતો માટે ન્યોછાવર કરી દીધી હતી. બેટા, તેઓ કોણ હતા ? તેઓ શંકર ભગવાન હતા, હિન્દુસ્તાનમાં પણ કોઈ આવા શંકર ભગવાન થયા છે ? એક દિવસ આપને બાબા સાહેબ આમ્ટેની વાત કરી રહ્યો હતો કે કોઢીઓની સેવા માટે, દુઃખીઓની સેવા કરવા માટે તેમણે પોતાની બધી જમીન ઉપયોગમાં લઈ લીધી હતી. તેમણે તેમના માટે એક વિદ્યાલય બનાવ્યું, જે આજે એક વિશ્વવિદ્યાલય રૂપે છે. આખી જિંદગી દુઃખીઓ માટે, પીડિતો અને પતિતો માટે ન્યોછાવર કરી દેનાર બાબા સાહેબ આમ્ટેને આપ શું કહેશો ? આપ ઈચ્છો તો શંકર ભગવાન કહી શકો છો. ના સાહેબ, શંકર ભગવાન તો ત્યાં રહે છે. બેટા, એ ત્યાં નથી રહેતા, તે અહીં ધરતી

પર રહે છે અને માણસરૂપે રહે છે. એ આપણું ઈષ્ટ અને લક્ષ્ય છે. જો તું લક્ષ્યને સમજી શક્યો હોત તો મજા આવી જાત. ભગવાનની ભક્તિ ધન્ય થઈ જાત અને ભગવાનનો ભક્ત પણ ધન્ય બની જાત. પણ આપણે શું કરી શકીએ? આ અજ્ઞાનતાના જમાનામાં જ્યાંનાં પ્રત્યેક ક્ષેત્રમાં સિદ્ધાંતોના નામે, આદર્શોના નામે અનૈતિકતા અને અવાંછનીયતા ફેલાયેલી પડી છે. જો અહીં ભગવાન પણ હેરાનપરેશાન થઈ જાય તો કાંઈ નવાઈ નથી. બેટા, આપણને માંસ ખાવાની ટેવ છે. એ ટેવ પોષવા માટે આપણે દેવીનું બહાનું બતાવીએ છીએ અને દેવી પર બકરો ચડાવીએ છીએ અને છડેચોક ખાઈએ છીએ. પાછા કહીએ છીએ કે આ તો ભગવાનનો પ્રસાદ છે. દેવી નારાજ થઈ જશે, આપ પણ ખાવ. ધર્મના નામે ગુનો, આ જ છે મધ્યકાલીન પરંપરા અને આ જ મધ્યકાલીન પરંપરા આજે આપણા મગજ પર છવાયેલી છે.

આપણી આધ્યાત્મિક ધરોહર

બેટા, આપણી ઉપાસના, જેમ કે કાલે મેં આપને બતાવ્યું હતું કે અમારા જીવનનું અધ્યાત્મ, ઋષિઓનું અધ્યાત્મ, પ્રાણવાન અધ્યાત્મ જેની પ્રતિકૃતિ અને પ્રતિચ્છાયા અને અમારા જીવનમાં ચરિતાર્થ કરવાની કોશિશ કરી છે. એ કોઈ નવો ધર્મ નથી. પ્રાચીનકાળના ઋષિઓએ જે રીતે અધ્યાત્મનો ઉપયોગ કર્યો, તેમની જે કાંઈ ફિલોસોફી હતી, જેના આધારે એમણે ભગવાનનો પાલવ પકડ્યો, જે આધારે એમણે આત્મિક ઉન્નતિ કરી, એ જ આધાર અમારો છે. જે અમે અમારા અંગત અનુભવરૂપે આ શિબિરમાં આપને સંભળાવીએ છીએ અને સમજાવીએ છીએ. અમારો વ્યક્તિગત અનુભવ અને ઋષિઓનો અનુભવ એક છે. આધ્યાત્મિક જીવન એક છે. આધ્યાત્મિક જીવન સામર્થ્યનો પુંજ

છે. તો શું ધનનો પણ પુંજ છે? હા, ધનનો પણ પુંજ છે. સામર્થ્યનો પણ પુંજ છે અને પૈસાનો પણ પુંજ છે. જેઓ માલદાર હોય છે તેઓ પોતાની સંપત્તિનો ઉપયોગ કરતા નથી. આપણે જાણીએ છીએ, પરંતુ જે અધ્યાત્મવાદી હોય છે, તેમની સંપત્તિનું કોઈ ઠેકાણું નથી હોતું. યાણક્યની સંપત્તિનો કોઈ હિસાબ ન હતો. એ બહુ માલદાર હતો. જ્યારે તે એ સંપત્તિને એક બાળક ઉપર વરસાવતો ગયો તો તેને ચંદ્રગુપ્ત બનાવી દીધો અને ચક્રવર્તી રાજા બનાવી દીધો. ઇતિહાસ બતાવે છે કે ચંદ્રગુપ્તના સામ્રાજ્ય જેટલું મોટું કોઈ સામ્રાજ્ય થયું નહોતું. અફઘાનિસ્તાન હિન્દુસ્તાનમાં હતું. “સમગ્ર વિશ્વને ભારતનાં અજન્ન અનુદાન” નામનું એક પુસ્તક મેં લખ્યું છે. એમાં બતાવ્યું છે કે હિન્દુસ્તાન ક્યાં ક્યાં સુધી ફેલાયેલું હતું. એમાં ઈન્ડોનેશિયા, સિંગાપુર, મલાયા સુધ્યાં આવી જાય છે. મધ્યપૂર્વના દેશો બધા જ તેમાં આવી જાત. આટલું મોટું હિન્દુસ્તાન હતું.

ઇતિહાસનાં ઉદાહરણ

આ આખેઆખા હિન્દુસ્તાન સામ્રાજ્યનો એક જ ચક્રવર્તી સમ્રાટ હતો. તેનું નામ હતું - ચંદ્રગુપ્ત ચંદ્રગુપ્ત કોણ હતો? બેટા, એ એક વાળંદનો છોકરો હતો. વાળંદ કોણ હોય છે? હજામત કરનાર યાણક્યએ તેને કહ્યું કે હું આપને રાજા બનાવવા માગું છું, ચક્રવર્તી સમ્રાટ બનાવવા માગું છું. તે હસવા લાગ્યો અને બોલ્યો, આપને ખબર નથી હું કોણ છું? આપ કોણ છો? હું વાળંદનો છોકરો છું અને વર્તમાન રાજપરંપરા અનુસાર અદ્ભૂત રાજગાદી પર બેસી શકતો નથી. આ બધા રાજાઓ મને મારી નાખશે કે એક અદ્ભૂત રાજગાદી પર કેવી રીતે બેસી ગયો? એ જમાનામાં સર્વર્ષ રાજગાદી પર બેસી શકતા હતા, રાજપૂત બેસી શકતા હતા, પણ

અધૂત બેસી શકતા ન હતા. આજે તો કોઈ અડચણ નથી, પણ એ જમાનામાં અડચણ હતી. એમણે કહ્યું કે કાંઈ વાંધો નહિ. આપ અધૂત છો તો શું થયું, હું મારું પોતાનું બળ આપું છું, મારી સંપત્તિ આપું છું, હું આપને મારું પોતાનું બળ આપું છું, મારી સંપત્તિ આપું છું, શક્તિ આપું છું. યાજ્ઞક્યનું બળ લઈને, યાજ્ઞક્યની શક્તિ અને વૈભવ લઈને ચંદ્રગુપ્ત સમ્રાટ બની ગયો. અને શું શું કર્યું યાજ્ઞક્યએ ? બેટા, ચંદ્રગુપ્તના જમાનામાં તે નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલયનો ડીન હતો. નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલયમાં એકત્રીસ હજાર વિદ્યાર્થીઓ ભણતા હતા.

અભૂતપૂર્વ સ્થાપના : નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલય

જૂના જમાનામાં વિદ્યાલય ખોલવું એ હસીમજાક ન હતી. આજે તો ફી લઈ લો, ખાવાના પૈસા, મેસની ફી જમા કરાવો અને સ્કૂલ ચલાવો. મહિને ચારસો - પાંચસો રૂપિયા પબ્લિક સ્કૂલમાં ફી લેવામાં આવે છે. અને બાળકને મજાથી રાખી લે છે. પ્રાચીન કાળમાં એવું ન હતું. પ્રાચીનકાળમાં મનીઓર્ડર ક્યાંથી આવે, પોસ્ટઓફિસ જ ન હતી. જ્યાં વિદ્યાલય હોય ત્યાંના સંચાલકે જ વ્યવસ્થા કરવી પડતી. વિદ્યાર્થીઓના નિવાસ, ભોજન, વસ્ત્ર, ચિકિત્સા, પુસ્તકો તથા અન્ય આવશ્યકતાઓની પૂર્તિ માટે ખર્ચ કરવાનું કામ જે વિદ્યાલય ચલાવતા એમનું હતું. નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલયમાં તો એકત્રીસ હજાર વિદ્યાર્થીઓ ભણતા હતા અને આટલા વિદ્યાર્થીઓનું કેટલું ખર્ચ થાય એ આપણે જાણીએ છીએ. અમારા રસોડામાં ચારસો પાંચસો માણસોનું ભોજન થાય છે. આટલા લોકોનું ભોજન કોને કહે છે ? એ તૈયાર કરવામાં શું ખર્ચ થાય છે ? આપનાં વસ્ત્રો તો અમારી જવાબદારી નથી, અમે આપને સાબુ આપતા નથી અને આપની બીજી કોઈ જવાબદારી અમારા પર નથી. ફક્ત અમે

આપને ભોજન કરાવીએ છીએ - ચારસો - પાંચસો માણસોને. પરંતુ ચાણક્ય એકત્રીસ હજાર માણસોનું ખર્ચ ભોગવતો હતો. એમાં ઘણું ખર્ચ થતું હતું. નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલયમાં ફક્ત વિદ્યાર્થીઓ જ નહિ, અધ્યાપકો પણ રહેતા હતા. એક હજાર તો રહેતા જ હશે. એક હજાર અધ્યાપકોનું કેટલું ખર્ચ થઈ શકે? વેતન કેટલું હોઈ શકે? ગુજરાન કેવું થઈ શકે? બિલ્ડિંગોનું મેન્ટેનન્સ કેટલું હોઈ શકે, આપ સમજો છો. ખૂબ ખર્ચ થાય છે.

ઓઢેલી શાનદાર ગરીબી

મિત્રો ! નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલયનું ખર્ચ કોણ ભોગવતું હતું? એક જ માણસ ભોગવતો હતો અને એનું નામ હતું ચાણક્ય. મહારાજજી ! ચાણક્ય તો બહુ ગરીબ હતો. હા બેટા ! તે એટલો ગરીબ હતો કે જ્યાં રાજધાની હતી અને જેનો તે પ્રધાનમંત્રી હતો તે ત્યાંથી ત્રણ માઈલ દૂર પોતાની ઝૂંપડી બનાવીને રહેતો હતો અને રોજ પગપાળા જતો હતો. પગપાળા જઈને પોતાનાં રોટલી-શાક બનાવતો હતો. રાત્રે ત્યાં જ વિશ્રામ કરતો હતો, સંધ્યા કરતો હતો. વહેલી સવારે ઊઠતો હતો, ઉપાસના કરતો અને પછી રોટલી બનાવતો, ખાતો અને પાછો પગપાળા આવતો હતો. તથા ગુપ્ત સામ્રાજ્યના પ્રધાનમંત્રીનું કામ પણ કરતો હતો. નાલંદા વિશ્વવિદ્યાલયના ડીનનું કામ પણ કરતો હતો અને ઉપાસના પણ કરતો હતો. ગરીબ હતો ? હા બેટા, બહુ ગરીબ હતો. સંત લોકો ગરીબ કેમ રહે છે? બેટા, ગરીબી એમની શાન છે. ગરીબીનું ગૌરવ અને મહત્ત્વ વધારવા માટે, અપરિચ્છિતનું મહત્ત્વ વધારવા માટે અને સંપન્નતાનું ગૌરવ અને મહત્તા ઘટાડવા માટે સંતો ગરીબ રહે છે. લોકોને કહે છે કે આપની જે એમ દલીલ છે કે અમારી પાસે પૈસા હશે તો અમે ખુશખુશાલ રહીશું. પૈસા હશે તો સન્માન મળશે, પૈસા હશે તો

અમારી તબિયત સારી રહેશે. પૈસા વિના મુસીબત આવશે અને પૈસા વિના અમે દુઃખી રહીશું. આ લોકમાન્યતાનું ખંડન કરવા માટે તેનો નાશ કરવા માટે સંતો ગરીબીનું જીવન જીવે છે. સંત કહે છે કે જુઓ અમારી પાસે સામાન ઓછો છે, પણ અમારા સન્માનમાં કોઈ ઓટ આવી નથી. જુઓ, અમારી પાસે પૈસા ઓછા છે, પણ અમારા સ્વાસ્થ્યમાં, અમારી પ્રસન્નતામાં, અમારી ખુશીમાં કોઈ ઓટ નથી આવી. એટલે મનુષ્યને એ મત તરફથી પાછા વાળવા માટે સંત ગરીબીનું જીવન જીવે છે અને પોતાની અંદર તપસ્યાની શક્તિને કાયમ રાખવા માટે ગરીબીનું જીવન અપનાવે છે.

અધ્યાત્મની શાનદાર પરંપરા

મિત્રો ! ગરીબી એક શાન છે. ગરીબી એક પરંપરા છે, એક સિદ્ધાંત છે. જો આ ગરીબી સ્વેચ્છાએ સ્વીકારી હોય તો. ગરીબી જો પોતાની બેવકૂફી અને નબળાઈથી સ્વીકારવામાં આવી હોય તો બેટા, એ એક ધિક્કાર છે. જો સ્વેચ્છાએ સ્વીકારવામાં આવી હોય તો તેને તપશ્ચર્યા કહેવાય, યોગસાધના કહેવાય. સંત તપસ્વી હોય છે. તેમનું વ્યક્તિગત જીવન ગરીબો જેવું હોય છે. ખર્ચ ઓછું થાય છે, પણ જ્યારે તેઓ પોતાનો વૈભવ વહેંચે છે, તો લોકોને ન્યાલ કરી દે છે. આ જ છે અધ્યાત્મની એ પરંપરા, જેમાં આધાર પોતે સંપન્ન નથી દેખાતો, પણ સંપન્નતા વિખેરતો ફેરે છે. આવું અધ્યાત્મ પ્રાચીનકાળમાં હતું અને આવું અધ્યાત્મ અત્યારે પણ હોઈ શકે છે, જો તેને યોગ્ય રીતે અપનાવવામાં આવે તો.

ઉપાસનાનો મર્મ

અધ્યાત્મની સાચી પરંપરા કઈ હોઈ શકે ? એ કાલે મેં આપને નિવેદન કર્યું હતું કે અધ્યાત્મ ચાર ભાગમાં વહેંચાયેલું છે. અધ્યાત્મ

એક નથી, તેના ત્રણ ભાગ છે. ચાર ટુકડા છે અને ચારેય ટુકડા પોતપોતાનામાં પૂર્ણ છે. આ ચાર ટુકડા એવા છે કે એમાંના એકની પણ ઉપેક્ષા કરી શકાતી નથી. ચાર ક્યા ક્યા છે ? એક ચીજ જે હું કાલે આપને કહી રહ્યો હતો - સાધના. સાધના અને ઉપાસના વાસ્તવમાં એક જ ચીજ છે. પણ ઉપાસના બદનામ થઈ ગઈ. તેને લોકોએ સસ્તું મનોરંજન બનાવી દીધી. એટલે મેં ઉપાસનાનું નામ બદલી નાંખ્યું અને તેને સાધના કહું છું. અસલમાં મારો મતલબ સાધના કરવાથી ઉપાસના કરવી એવો છે. ઉપાસના અને સાધના બંને એક ચીજ છે. ઉપાસના કોને કહે છે ? ઉપાસના અને સાધના નજીક બેસવાને કહે છે, પરંતુ નજીક બેસવા વિશે એક બીજી વાત આપે ધ્યાનમાં રાખવી પડશે. તે એ કે નજીક બેસવાનું શરીરનું નથી. શરીરનું નજીક બેસવાનું કેવું હોય છે ? મંદિરમાં પથ્થરનું એક રમકડું રાખેલું હોય છે અને આપણું પથ્થરનું શરીર એ પથ્થરની નજીક જઈને બેસે. આપ તો એને જ ઉપાસના સમજો છો ને કે ઉપાસના એટલે મંદિરમાં ભગવાન પાસે બેસવું. ભગવાન ક્યાં છે ? એને તો રાખ્યા છે ચોકી પર અને તેની પાસે બેસવાને ઉપાસના કહે છે. ના બેટા ! એ ભગવાન સ્થૂળ છે, જે આપણી ચોકી પર રાખેલા છે અને આપણું આ શરીર પણ જે તેની પાસે બેઠું છે તે પણ સ્થૂળ છે. ઉપાસના સ્થૂળની વાત નથી. કારણ કે ઉપાસનામાં આપણે જે ભગવાનની પાસે બેસીએ છીએ એ ભગવાન ચેતન છે અને આપણો જીવાત્મા જે બેસે છે તે પણ ચેતન છે. ચેતનનું ચેતન સાથે બેસવું એ ઉપાસનાનો મૂળભૂત ઉદ્દેશ છે. આપણી ચેતના, આપણું ચિંતન, આપણી ભાવના જ્યારે ભગવાનની ચેતના સાથે, ભગવાનની ભાવના સાથે બેસે છે અને તેને વળગી પડે છે ત્યારે શું થાય છે ? એ આપણી ઉપાસના થાય છે. આ ઉપાસનામાં શક્તિ

આવે છે, આનંદ આવે છે, રસ આવે છે. ઉપાસનામાં અનુભૂતિ થાય છે, મસ્તી આવે છે. ક્યારે ? જ્યારે આપણું અંતઃકરણ ભગવાનના અંતઃકરણ સાથે વળગી પડે છે ત્યારે.

વિધિ નહિ વિધા

બેટા ! મારી ઉપાસનાનો સાર એ જ છે કે મારું અંતઃકરણ ભગવાનના અંતઃકરણ સાથે કેવી રીતે વળગી શકે છે ? હું કેવી રીતે ઉપાસના કરું છું ? હમણાં જે મેં બતાવ્યું, બેટા ! એ જ મારી ગાયત્રીમંત્રની ઉપાસના છે. ના સાહેબ ! આપ કોઈ બીજો મંત્ર કહેતા હશો. ગાયત્રીમંત્રમાં કોઈ બીજો બીજમંત્ર લગાવતા હશો. ના, હું બીજો કોઈ બીજમંત્ર નથી લગાવતો. જેમાં ચોવીસ અક્ષર છે અને ત્રણ વ્યાહતિઓ છે એ જ ગાયત્રી મંત્ર છે. એ સિવાય હું બીજું કાંઈ નથી કરતો. તો પછી આપ અલગ વિધિથી કરતા હશો, જેનાથી આપને ચમત્કાર થતો હશે. બેટા, વિધિ નહિ, વિધા પૂછ કે એ કઈ હોય છે. વિધિ તો કર્મકાંડને કહીએ છીએ. ચીજોની આમતેમ હેરફેર કરવી, જીભથી અષ્ટપષ્ટ બકતા રહેવું અને હાથથી ચીજને આમતેમ કરતા રહેવું. હાથ આમ કરવો, તેમ કરવો, આમ વાળવો - આ શું છે ? આ બેટા, કલેવર છે. વાસ્તવમાં હું જે ઉપાસના કરતો રહ્યો છું એ એવી છે, જેમાં મારું અંતઃકરણ અને ભગવાનનું અંતઃકરણ કેવી રીતે એક થઈ જાય છે, આપને ઉદાહરણ આપીને બતાવું છું.

આપણે બે નહિ, એક થઈ જઈએ

ક્યારેક ક્યારેક સવારે હું એક કપ ચા બનાવું છું. નાનું ઈલેક્ટ્રિક હીટર લગાવી રાખ્યું છે. જ્યારે હું બટન દબાવી દઉં છું તો વીજળીનો કરંટ ચાલુ થઈ જાય છે અને એમાં જે કોઈલ લાગેલા છે, તેના બધા તાર વીજળીના પ્રવાહથી લાલ થઈ જાય છે. એ એટલા

લાલ થઈ જાય છે કે જો આપણે તેને ભૂલથી અડી જઈએ, તો વીજળી આપણો જીવ લઈ લેશે. તે કોઈલ એવા હોય છે. તો ઉપાસનામાં આપ શું કરો છો? ઉપાસનામાં અમે એ કરીએ છીએ કે ભગવાનની શક્તિ અમારા અંતરાત્મામાં, અમારા કોઈલમાં, લોઢાના તારમાં આવીને એવી રીતે સમાઈ જાય છે કે અમને એ ફરક પાડવાનું મુશ્કેલ બની જાય છે કે અમારું અંતઃકરણ અને ભગવાનનું અંતઃકરણ એક છે કે બે છે. બંનેનું અંતઃકરણ એક થઈ જાય છે. એનો શું મતલબ છે? એનો એ મતલબ છે કે જેવી રીતે ભગવાન ચિંતન કરતા હશે, ભગવાનની જે ઈચ્છા રહી હશે, ભગવાન જેવા ઉદાત્ત અને ઉદાર રહ્યા હશે, અમે એવો પ્રયત્ન કરીએ છીએ કે અમારી મનઃસ્થિતિ અને ભગવાનની મનઃસ્થિતિ - બંનેનું મૂલ્યાંકન બંનેનાં લેખાંજોખાં અને બંનેનું સ્વરૂપ એક થઈ જાય. જ્યાં સુધી એક નથી થઈ જતું, ત્યાં સુધી અમે એ જ કોશિશ કરીએ છીએ કે અમારી ભાવનાઓનું સ્તર ભગવાનની ભાવનાઓના સ્તર જેવું બની જાય.

મનઃસ્થિતિ વેલ જેવી હોય

મિત્રો ! ઉપાસના વખતે અસલી કિંમત ભાવનાની છે. લોકો તો એ જ સ્થૂળ વાત કરતા રહે છે કે ઉપાસના વખતે અમારું મન નથી લાગતું. ઉપાસના વખતે પ્રકાશ નથી દેખાતો, ગણેશજી નથી દેખાતા અને કોણ જાણે એવું શું શું બકતા રહે છે. એ બકવાસ છે. ઉપાસનાનો અર્થ એ છે કે ભગવાનની ભાવનાઓ, ભગવાનનું સ્તર અને આપણી ભાવનાઓ અને આપણું સ્તર બંને એક હોવાં જોઈએ. શું કંઈ કમી રહી જાય છે? હા બેટા ! કંઈક કમી પણ રહી જાય છે. આપણે એક થવામાં પૂર્ણપણે સફળ નથી થઈ શકતા, પણ કોશિશ કરીએ છીએ કે બની શકે એટલું વધારે નજીક રહેવાનો

આપણે પ્રયત્ન કરીએ. તેનાં થોડાંક ઉદાહરણો મારી સામે આવે છે. ક્યાં ક્યાં ઉદાહરણ સામે આવે છે ? એક ઉદાહરણ એ સામે આવે છે - લતાનું, વેલનું. વેલ ખૂબ નબળી હોય છે, ખૂબ અસમર્થ હોય છે. વેલ બહુ પાતળી હોય છે. તે જમીન પર ફેલાઈ શકે છે, પણ ઊંચી ઊઠી નથી શકતી. પરંતુ જ્યારે તે ઝાડને લપેટાતી જાય છે, તો તે ઝાડ જેટલી ઊંચી થઈ જાય છે. અમે એ કોશિશ કરીએ છીએ ઉપાસના વખતે અમે ભગવાન રૂપી ઝાડ સાથે અમારા અંતરાત્મારૂપી વેલને લપેટતા જઈએ અને તેમની ઊંચાઈ, તેમની ગરિમા, તેમના મહિમા સમાન અમારા નાચીજ વ્યક્તિત્વ અને અસ્તિત્વને ઉપર ઉઠાવતાં જઈએ. અમારી મનઃસ્થિતિ વેલ જેવી હોય છે.

નિષ્કામ ભાવ - સોડહમ્

મહારાજજી ! બીજી કેવી મનઃસ્થિતિ હોય છે ? બેટા! અમે અમારી મનઃસ્થિતિને એવી બનાવવાની કોશિશ કરીએ છીએ કે અમારી કામનાઓ ખતમ થઈ જાય અને અમારી કામનાઓ પર ભગવાનની કામનાઓ કામ કરે. અમે ખાલી થઈ જઈએ અને ખાલી થઈને તેની અંદર ભગવાન પોતાનું કામ કરવા માટે સ્વતંત્ર બની જાય, સ્વચ્છંદ બની જાય. ‘સોડહમ્’ની ઉપાસનામાં અમે આ જ વાત કરીએ છીએ જ્યારે ‘હમ્’ કહીએ છીએ ત્યારે અમારા અહંકારને કાઢી નાંખીએ છીએ અને ‘સો’ ને અમારી અંદર પ્રવેશ કરાવીએ છીએ. ‘સોડહમ્’ની ઉપાસનામાં આ જ માન્યતાનું વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે. અને અમે અમારી ઉપાસનામાં આ જ ભાવનાઓ, આ જ વૃત્તિઓ વિકસિત કરવાની કોશિશ કરીએ છીએ. શું કરો છો આપ ? બેટા ! અમે એવી ભાવના કરીએ છીએ કે અમે ખાલી થઈ ગયા છીએ અને મન ખાલી કરીને ફેંકી દીધું છે,

અને ભગવાનને કહ્યું કે આપની જેવી મરજી હોય તેવી વૃત્તિ ઉત્પન્ન કરો, એ જ આકાંક્ષા ઉત્પન્ન કરો અને અમારી આકાંક્ષાને કાઢી નાંખો.

મિત્રો ! આપણી અંદર ચાર શેતાન સમાયેલા છે. પહેલો શેતાન છે - વાસના. વાસનાની ખાઈમાં અમે ઘેરાયેલા છીએ અને આપની કૃપાથી તેને પણ આ નરકમાં નાંખવા માગીએ છીએ. બીજું, અમે તૃષ્ણાની જંજાળમાં, તૃષ્ણાના કાદવમાં ફસાયેલા છીએ અને આપની કૃપા તથા આપનાં વરદાનને પણ ઢસડીને આ નરકમાં નાંખવા માગીએ છીએ. અમે બહુ દુષ્ટ છીએ. આપનો મહિમા અને આપની ગરિમાને અમે ઝડપી લેવા માગીએ છીએ, છીનવી લેવા માગીએ છીએ. ત્રીજું, અમારા અહંની પૂર્તિ કરવા માટે, અમારી અમીરી વધારવા માટે, અમારો વૈભવ વધારવા માટે, અમારો યશ વધારવા માટે અમે આપના અનુગ્રહને આ નરકમાં નાંખવા માગીએ છીએ. ચોથું, અમારી ખિન્નતા, અમારી ઉદ્વિગ્નતાના કારણે અમે જે અશાંત રહીએ છીએ તેમાં અમારી ઉદ્વિગ્નતાનું સમાધાન કરીને આપની કૃપા કામ કરે તેવું ઈચ્છીએ છીએ. અમે અમારા માટે આપનો ઉપયોગ કરવા માગીએ છીએ. સામાન્ય રીતે પ્રત્યેક માણસની એ જ ઈચ્છા હોય છે કે ભગવાનની કૃપા, ભગવાનનો ધ્યાન અમે કોઈ પણ રીતે ઝડપી લઈએ અને ઝડપી લીધા પછી પોતાના સ્વાર્થો માટે, પોતાનો લોભ પૂરો કરવા માટે, પોતાનો મોહ પૂરો કરવા માટે, પોતાના અજ્ઞાનને પૂરું કરવા માટે, પોતાના અહંને પોષવા માટે તેનો ઉપયોગ કરીએ. ઘણુંખરું લોકોની આ જ વૃત્તિ હોય છે.

ભગવાનની પાછળ ચાલો

મિત્રો ! એક દિવસ ભગવાને મને કહ્યું હતું કે જો ભાઈ ! જો તું મારી સાથે ચાલવા માગતો હોય તો હું મોટો છું અને તું નાનો છે. તું

મારી પાછળ ચાલવા માગે છે કે મને તારી પાછળ ચલાવવા માગે છે ? મેં કહ્યું કે હું એવો અવિવેક ન કરી શકું કે મારા જેવો અધમ માણસ આપને એમ કહે કે આપ પાછળ ચાલો અને હું જે હુકમ આપું, તે આપે માનવો જોઈએ, તો પછી મારી પાછળ ચાલીશ ને ? એવી જ કોશિશ કરીશ. તો પછી મારી પાછળ ચાલ, મારા નિર્દેશો પર ચાલ. પ્રકાશની પાછળ ચાલ અને છાયા તરફથી મોં ફેરવી લેવાનું શરૂ કર. મિત્રો ! મેં મારું મન બદલી નાંખ્યું અને ‘અબાઉટ ટર્ન’ કરી દીધું. જ્યારે હું ઉપાસના શરૂ કરું છું, એક પ્રામાણિક માણસની જેમ કરું છું, અપ્રામાણિક માણસની જેમ નથી કરતો. પ્રામાણિક ભક્તની જેમ મારી મનોસ્થિતિ બનાવવાની કોશિશ કરું છું. મને વાંસળીની જેમ ખાલી કરી દઉં છું અને કહું છું કે પ્રિયતમ હવે આના પર જે કાંઈ વગાડવા ઈચ્છો તે વગાડી શકો છો. આપનો જે ઈશારો હશે, આપની હવા જ્યાંથી પણ આવશે, મારા કણકણમાંથી એ જ અવાજ નીકળશે. મારા કણકણમાંથી એ જ ધ્વનિ નીકળશે. આપ વગાડો, હું વાગીશ. ચાર આનાની કિંમતની વાંસળી નાની શી નળી, જ્યારે ખાલી થાય છે, અને ખાલી થયા પછી વાદકના હોઠો સુધી જઈ પહોંચે છે. વાદક જ્યારે એમાં ફૂંક મારવાનું શરૂ કરે છે, કેવીકેવી લહેરો, કેવાકેવા તરંગો, કેવાંકેવાં ગાન એમાંથી નીકળે છે ! બેટા ! અમારી ભીતરથી ખૂબ ગાયનો નીકળે છે, ખૂબ સંગીત નીકળે છે.

જીવનસંગીત પ્રભુનું જ

અમારા જીવનમાંથી જે સંગીત નીકળે છે અને જે સંગીત આપ સાંભળો છો, તે વાસ્તવમાં અમારું નથી. તે પ્રિયતમનું છે અને પ્રિયતમનો સંગીત નિર્દેશ પ્રાપ્ત કરવાનો અધિકાર અમને એ કિંમત પર મળ્યો છે કે અમે અમને ખાલી કરી નાંખ્યા. અમે અમારી

કામનાઓ અને મહત્વાકાંક્ષાઓને પગ તળે કચડીને ફેંકી દીધી. અમારી મહત્વાકાંક્ષાઓ પૂરી થઈ ગઈ, અમારી કામનાઓ સમાપ્ત થઈ ગઈ, ઈચ્છાઓ સમાપ્ત થઈ ગઈ, હવે અમારી કોઈ કામના નથી, જે અમે ભગવાનને કહીએ. હવે અમારી એક જ કામના છે આપ મને જે રીતે ચલાવવા ઈચ્છો, ચલાવો. અમે આપની પાછળ એક અનુશાસિત વ્યક્તિની રીતે, વફાદાર સેવકની જેમ, એક સ્વામીભક્ત સમર્પિત વ્યક્તિની જેમ ચાલીશું.

બધું ઊલટું ચક્કર

બેટા ! અમારું સમર્પણ, અમારી શરણાગતિ શાબ્દિક નથી, વાસ્તવિક છે. બીજા લોકોની શાબ્દિક હોય છે. કેવી રીતે ? “સબ ભાર સોંપ દિયા, ભગવાન તુમ્હારે હાથો મેં.” ગુરુજી ! અમે તો આપની શરણમાં છીએ અને આપને ભગવાન માનીએ છીએ. સારું, અમને ભગવાન માને છે, તો પછી અમે કહીએ તેમ ચાલ. ના મહારાજજી ! આપ અમારા કહેવા પર ચાલો. અહા... તો એમ વાત છે ! એટલા માટે તું અમને ભગવાન માને છે ? અમને તારા કહેવા પર ચલાવીશ ? હા મહારાજજી ! આપ અમારા કહેવા પર ચાલો અને અમારી મનોકામના પૂરી કરી દો, તથા આપનું તપ અમારા હવાલે કરી દો. તો તું એટલા માટે જ ભગત બની રહ્યો હતો ? હા મહારાજજી ! એટલે બની રહ્યો હતો. તો બેટા ! ભગવાનની આ રીત નથી. ભગતની રીત એ છે કે હું મોટો છું, જ્ઞાનવાન છું અને તું ચેલો છે, અમારું કહેવું માન અને અમારી સાથે ચાલ. ના મહારાજજી ! આપ અમારું કહેવું માનો. તો તું એટલા માટે ચેલો બનતો હતો ? ના મહારાજજી ! હું કહું છું તો ખરો કે આપનો ચેલો છું, પણ છું ગુરુ. સારું, તો તું ગુરુ છે, પણ બને છે ચેલો ? આવો દગો કેમ કરે છે ? કાં તો તું અમારા કહેવા

પર ચાલ અથવા અમે તારા કહેવા પર ચાલીએ. જો તું તારા કહેવા પર અમારા તપબળ ચલાવવા માગતો હોય તો તું ગુરુ છે અને અમારા કહેવા પર તું તારા શ્રમ અને મનોયોગ ખર્ચવા માગતો હોય તો અમે ગુરુ છીએ. મહારાજજી ! આ કેવું ઊલટું ચક્કર બની ગયું. હા બેટા ! જોઈ લે, બધું જ ઊલટું થઈ ગયું.

સમર્પણ - પતંગની જેમ, કઠપૂતળીની જેમ

મિત્રો ! મારા જે ગુરુ છે, એમની પાછળપાછળ હું ચાલું છું અને મારી મનઃસ્થિતિને પતંગ જેવી બનાવવાની કોશિશ કરું છું કે પતંગ પોતાની દોરીને કોઈ બાળકના હવાલે કરી દે છે અને કહે છે કે આપ અમને ઉડાવો. બાળક તેને ઉડાડે છે અને પતંગ આસમાનમાં ઊંચે ચઢતો જાય છે. પતંગ જે દિવસે બાળકને એમ કહે છે કે મારે તારા હાથમાં મારી દોરી નથી આપવી, મારે મારી દોરી હાથમાં રાખવી છે, તો તે દિવસથી પતંગ ઊડી નહિ શકે. કઠપૂતળીનો દોરો બાજીગરના હાથમાં બંધાયેલો રહે છે અને બાજીગર પોતાની આંગળીને નચાવે છે અને આંગળીના ઈશારે કઠપૂતળી નાચે છે. કેવો મજેદાર અને શાનદાર ખેલ હોય છે ! જોનાર તમાશો જુએ છે, મજા જાણે છે અને તાલીઓ પાડે છે. કોનો નાચ થઈ રહ્યો છે ? કઠપૂતળીનો થઈ રહ્યો છે. કઠપૂતળીનો નથી થઈ રહ્યો, બેટા ! બાજીગરની આંગળીમાં બંધાયેલા દોરાનો થઈ રહ્યો છે. બાજીગરની આંગળીમાં અમે અમારી જિંદગીના બધા દોરા બાંધી દીધા છે. ભગવાનના હાથમાં બાંધી દીધા છે.

સ્વયં ભગવાન અમારા ગુરુ

ભગવાન કેવા હોય છે ? બેટા, ભગવાનને અમે જોયા નથી અને ક્યારેક મન કાચું થઈ જાય છે કે ભગવાન ન હોય તો ? જ્યારે ભગવાનને જોયા નથી, તો અમે તેમની સાથે વાત કેવી રીતે કરી

શકીએ ? એટલે અમે અમારી શ્રદ્ધાનું એક કેન્દ્ર બનાવી રાખ્યું છે અને એ છે અમારા 'બોસ', અમારા 'માસ્ટર' જ્યારે પથ્થરના ભગવાન બનાવી શકાય છે, લાકડાંના ભગવાન બની શકે છે, ગોબરના ગણેશ બની શકે છે, તો જીવંત હાડમાંસના ભગવાન કેમ ન બની શકે ? અમારા ગુરુ અમારા ભગવાન છે. અમારી શ્રદ્ધા તેમના માટે સમર્પિત છે. અમે એ પ્રતીક્ષા કરતા રહીએ છીએ અને એક વાત કહીએ છીએ કે આપ હુકમ આપો. અમે એકવાર પણ એમ નથી કહ્યું કે આપ અમને બોલાવો, અમને દર્શન ઘો. આજ સુધી, પંચાવન વર્ષથી અમે એમની સાથે જોડાયેલા છીએ, પણ ક્યારેય અમારા મનમાં એ સંકલ્પ નથી ઊઠ્યો કે હે ભગવાન ! આપ આ કરી દો, દર્શન દો, સ્વર્ગમાં લઈ જાવ કે ખાડામાં નાંખો કે હિમાલય પર બોલાવી લો. બેટા, અમારી કોઈ ઈચ્છા નથી. આપ ગુરુને પ્રાર્થના કરો. બેટા ! ગુરુને શું પ્રાર્થના કરવી જોઈએ ? ગુરુએ તો હુકમ આપવાનો છે કે અમારે આ કરવાનું છે. બસ, અમારા માટે એ જ સર્વસ્વ છે.

મિત્રો ! કોઈ અમને એમ પૂછે કે આ મન:સ્થિતિ લઈને આપે શું મેળવ્યું ? આપ ખોટમાં ગયા હશો. ના બેટા, અમે ખોટમાં નથી ગયા. ઊલટું નફામાં આવી ગયા. કારણ કે અમને ઘણા સમયથી ખબર છે કે ભગવાનના કાયદા-કાનૂન ક્યા છે ? ભગવાન પોતાને વેચી રહ્યા છે અને કહે છે કે જેની ઈચ્છા હોય તે અમને ખરીદીને લઈ જઈ શકે છે અને પોતાની મરજી મુજબ અમને ચલાવી શકે છે. રાજા હરિશ્ચંદ્રએ ચાર રસ્તા પર ઊભા રહીને કહ્યું હતું કે જે ઈચ્છે તે અમને ખરીદીને લઈ જઈ શકે છે. અમે એમનું કામ કરીશું. અમે તેમના હાથે વેચાવા તૈયાર છીએ. અમે એક વફાદાર નોકરની જેમ રહીશું, જે ઈચ્છે તે અમને ખરીદી લે. રાજા હરિશ્ચંદ્રને એક

હરિજન ખરીદીને લઈ ગયો હતો અને તેઓ તેમને વેચાઈ ગયા હતા. હરિજને જે કાંઈ કહ્યું, તે બધું તેમણે માન્યું હતું. ભગવાન બરાબર રાજા હરિશ્ચંદ્રની જેમ વેચાવા તૈયાર છે અને આપમાંથી દરેક વ્યક્તિનો હુકમ માનવા તૈયાર છે. દરેક વ્યક્તિનું કહેવું માનવા તૈયાર છે. ભગવાન અને એમની શરતની કિંમત શું છે? ભગવાનને કિંમત ચૂકવીને મેળવી શકાતા નથી અને કોઈએ આજ સુધી મેળવ્યા નથી. ભગવાનને જેમણે મેળવ્યા છે, તેમણે કિંમત ચૂકવીને ખરીદ્યા છે.

ભગવાનના હાથમાં પોતાને વેચી દો

ના સાહેબ ! ભગવાન ફોગટમાં મળે છે. બેટા, ભગવાન ફોગટમાં નથી મળતા. ના સાહેબ ! તે તો અક્ષત, અગરબત્તીની કિંમતે મળે છે. ચંદનની માળાની કિંમતે મળે છે. જપ અનુષ્ઠાનની કિંમતે મળે છે. ના બેટા, ભગવાન એટલા સસ્તા નથી. ભગવાનની કિંમત આપણે ચૂકવી શકીએ છીએ ? હા, આપ ભગવાનની કિંમત ચૂકવી શકો છો. આપની પાસે એટલું ધન છે કે આપ ઈચ્છો તો ભગવાનને આરામથી ખરીદી શકો છો. બતાવો, એ કઈ કિંમત છે ? જેનાથી આપણે ભગવાન જેવી મહાશક્તિ અને મહાન સત્તાને ખરીદી શકીએ. બેટા, એ એક જ કિંમત છે, જેમાં ભગવાન જેવી મહાશક્તિ અને મહાન સત્તાને ખરીદી શકાય છે. તે છે - પોતાને ભગવાનના હાથમાં વેચી દેવા. જો આપણી જાતને વેચી દઈશું, તો ભગવાનને ખરીદી શકીશું. પોતાની જાતને કેવી રીતે વેચી શકાય ? એવી રીતે વેચી શકાય કે આપ આપની ઈચ્છાઓ ભગવાનના હવાલે કરી દો અને કહો કે હવે અમારી ઈચ્છાઓ ખતમ થઈ ગઈ. હવે આપની ઈચ્છા - અનિચ્છાનું શાસન - અનુશાસન અમારા ઉપર કાયમ હોય છે. આપના સંકેત અમારા

ઉપર કાયમ હોય છે. આપ અમને ચલાવો અને અમે આપની મરજી પર ચાલીશું.

ભગવાન પ્રતિચ્છાયા

ભગવાન કેવા હશે? કેવા હોવા જોઈએ? તેના માટે મેં બે શબ્દોનો પ્રયોગ કર્યો છે અને એ શબ્દ મને ખૂબ પ્રિય છે. ક્યા છે એ શબ્દ? એક છે 'પ્રતિચ્છાયા' અને એક છે 'પ્રતિધ્વનિ.' પ્રતિચ્છાયા શું છે? બેટા, પ્રતિચ્છાયાથી મારો મતલબ છે કે એક મોટા અરીસાની સામે આપ ઊભા રહી જાવ તથા આપના હાથ-પગ હલાવવાનું શરૂ કરો. પછી જુઓ કે અરીસામાં જે માણસ ઊભો છે, તે બરાબર આપની જેમ ચાલે છે અને આપ જેવું કરો છો તેવું જ કરે છે. અરીસા સામે આપ જ્યારે ગુસ્સો કરો છો કે મારી નાંખીશ. તો અરીસાવાળો કહે છે કે મારી નાંખીશ. જ્યારે આપ અરીસાવાળાને કહો છો કે નમસ્તે ભાઈ, તો અરીસાવાળો પણ કહે છે, નમસ્તે ભાઈ. અમે અને તમે તો મિત્ર છીએ. અરીસાવાળો કહે છે, હા સાહેબ! બરાબર મિત્ર છીએ. અને જ્યારે આપણે એમ કહીએ છીએ કે તારું ખિસ્સું કાપી નાંખીશ, તારી હજામત કરી નાંખીશ તો અરીસાવાળો કહે છે કે તારું ખિસ્સું કાપી નાંખીશ, તારી હજામત કરી નાંખીશ. કોની વાત કરી રહ્યા છો? અરીસાવાળી પ્રતિચ્છાયાની. ના બેટા, આ ભગવાનની વાત છે. આપનો ઈમાન, આપની નિયત જે કાંઈ પણ છે તે રબરના બોલની જેમ ભગવાન પાસે ટપ્પી પાડે છે અને જ્યાંનાં ત્યાં પાછાં આપની પાસે આવી જાય છે. આપની નિયત જ્યાંની ત્યાં ભગવાન પાસે પાછી આવી જાય છે, એટલે મેં ભગવાનને પ્રતિચ્છાયા કહ્યા છે.

ભગવાન પ્રતિધ્વનિ

મિત્રો! ભગવાનને મેં પ્રતિધ્વનિ કહ્યા છે. શું અર્થ છે પ્રતિધ્વનિનો? એ અર્થ છે કે ગુંબજની નીચે ઊભા રહીને જ્યારે

આપણે બૂમ પાડીએ છીએ, તો એમનો એમ અવાજ પાછો આવે છે. જે આપણે બોલીએ છીએ તે ગુંબજમાં ટકરાઈને પાછું આવે છે. જેમ કે આપણે કહીએ છીએ કે કોણ બોલી રહ્યું છે? તો ગુંબજ પણ કહે છે કે કોણ બોલી રહ્યું છે? આપણે કહીએ કે જે કાંઈ હોય તે અમારા હવાલે કરી દો. ગુંબજ પણ કહે છે જે કાંઈ હોય તે અમારા હવાલે કરી દો. અમને વરદાન, આશીર્વાદ આપો, ગુંબજ કહે છે - અમને વરદાન, આશીર્વાદ આપો. આપણે કહીએ અમારી મનોકામના પૂરી કરો, ગુંબજ કહે છે અમારી મનોકામના પૂરી કરો. આ કોણ બોલી રહ્યું છે? બેટા, એ ભગવાન બોલી રહ્યા છે. જે શબ્દોમાં, જે નિયત સાથે આ ગુંબજમાં આપણે બોલીએ છીએ તો તે જ રૂપમાં તે પાછું ફરીને આપણી પાસે આવી જાય છે. જ્યારે આપણે બોલીએ છીએ કે અમને આપનું કાંઈ નથી જોઈતું. તો ભગવાન કહે છે કે મારે પણ આપનું કાંઈ નથી જોઈતું. જ્યારે આપણે ગુંબજરૂપી ભગવાનને એમ કહીએ છીએ કે જે કાંઈ પણ અમારી પાસે છે, તે અમે આપના હવાલે કરીએ છીએ, તો ભગવાન પણ કહે છે કે જે કાંઈ પણ મારી પાસે છે, તે અમે આપના હવાલે કરીએ છીએ. કહેવાય છે કે ભક્તોની પરંપરા અનાદિકાળથી આ જ રહી છે અને આ જ રહેશે.

કર્મકાંડનો મર્મ સમજો

સાથીઓ ! ભક્તનું જીવન જીવવા માટે ભજન કરવાની સાથેસાથે પોતાના જીવનની પ્રક્રિયામાં ભક્તિનો સમાવેશ કરવા માટે અમે દાર્શનિક દૃષ્ટિએ, ભાવનાત્મક દૃષ્ટિએ અને અંતઃકરણની દૃષ્ટિએ કોશિશ કરી છે. આપે તો તેનું છોતરું હાથમાં પકડી રાખ્યું છે. શેનું છોતરું પકડી રાખ્યું છે? નારિયેળનું છોતરું આપે હાથમાં પકડી રાખ્યું છે અને ગર આપે ફેંકી દીધો છે. છોતરાનો શું મતભલ?

છોતરાથી અમારો મતલબ કર્મકાંડો સાથે છે. કર્મકાંડ છોતરું છે ? હા બેટા, છોતરું રક્ષણ માટે બન્યું છે, જેથી તેની અંદરનો ગર-ગોળો ખરાબ ન થઈ જાય. એટલે છોતરાની પણ જરૂર છે. પરંતુ આપે કેવળ છોતરું પકડી રાખ્યું છે, કર્મકાંડ પકડી રાખ્યાં છે અને ઉપાસના માટે જે ભાવનાની જરૂર છે કે ભગવાન અને ભક્તની ભાવના એક હોવી જોઈએ તેને આપ ભૂલતા જઈ રહ્યા છો. સવારે હું આપને ધ્યાન કરાવું છું અને એમ કહું છું કે સમર્પણ, વિસર્જન, વિલય, સમન્વય, સમાધાન અને શરણાગતિ. તેનો અર્થ એ છે કે આપની ઉપાસનાનું એ સ્તર હોવું જોઈએ અને ઉપાસનાની અનુભૂતિ એ હોવી જોઈએ કે ભક્ત અને ભગવાન એક, સવિતા અને સાધક એક. એમાં શું થાય છે ? બંને એક થઈ જાય છે. બંને એક થઈ જવાનો શું મતલબ ? બંને એક થઈ જવાનો એ મતલબ છે કે નાળું નદી થઈ જાય છે. નદી નાળું નથી થઈ શકતી, નાળું નદી થઈ જાય છે. ચંદન ઝાડી નથી બનતું, ઝાડી ચંદન બની જાય છે. આપણે ઝાડી છીએ અને ભગવાને આપણી જેવા બની જવું જોઈએ. ના બેટા, એમ નથી થઈ શકતું. આપણે ભગવાન જેવા બનવું પડે છે. આ જ મનઃસ્થિતિ છે. આ જ ભક્તિનું સ્વરૂપ છે. ઉપાસનાનો આ જ સિદ્ધાંત છે, આ જ કસોટી છે અને આ જ તથ્ય અને સ્વરૂપ છે.

ઈષ્ટની સાથે એકાકાર

મિત્રો ! ઉપાસનાની સાથેસાથે આ પ્રકારની મનઃસ્થિતિ બનાવવાની હું કોશિશ કરું છું. જપ તો કરતો રહું છું જીભથી, હાથથી અક્ષતમાળા પણ ધુમાવતો રહું છું, પરંતુ કોશિશ એ કરું છું કે મારો અંતરાત્મા, અંતઃકરણ, ચિંતન, વિશ્વાસ અને આસ્થાઓ, જીવનનું સ્વરૂપ મારા ઈષ્ટ દેવતાના જેવા જ એ જ ઢાંચામાં ઢળાતા

જાય. ગાયત્રી માતાના ઢાંચામાં ઢળવાની કોશિશ કરું છું. તેમની પાસે રહેનાર, ઉપાસના કરનાર રાજહંસનો નમૂનો બનવાની કોશિશ કરું છું, જેથી જેવી રીતે રાજહંસનાં સફેદ કપડાં હોય છે તે એવાં ને એવાં જ સફેદ બની રહી શકે. નીર-ક્ષીર કરવાની વિવેકબુદ્ધિ જેમની તેમ બની રહી શકે. દૂધ અને પાણીનો ફરક કરવાની, ઉચિત - અનુચિતનો ફરક કરવાની બુદ્ધિ જેમની તેમ બની રહી શકે. ઉપાસનામાં ગાયત્રી માતાની નજીક બેસવાની, ગાયત્રી માતાનો હંસ બનવાની કોશિશ કરું છું. હંમેશાં આ જ ચિંતન કરતો રહું છું. બેટા, જો આ જ ચિંતન આપનું પણ શરૂ થઈ જાય, આ જ હિંમત અને હોશ આપની ભીતર પણ ઉત્પન્ન થઈ જાય, તો હું આપને કહું છું કે આપ પણ ઉપાસનાનો લાભ ઉઠાવી શકશો. ઉપાસનાનું ફળ મળશે. ઉપાસનામાં આપને રસ પડશે. ઉપાસના આપને ટોનિક જેવી લાગશે. જ્યારે હું ઉપાસનામાંથી ઊઠું છું તો એવું લાગે છે કે કંઈક પીને આવ્યો છું, કંઈક લઈને આવ્યો છું, કંઈક મારી ઉપર લદાઈ ગયું છે, કંઈક પામીને આવ્યો છું. આપ જ્યારે ઉપાસનામાંથી ઊઠો છો તો થાકેલા ઊઠો છો, બગાસાં ખાતાખાતા ઊઠો છો, હારેલા ઊઠો છો. આપ તો એવી ફરિયાદ કરો છો કે અમને ઊઘ આવી જાય છે, ઝોકાં આવી જાય છે. અમારું મન નથી લાગતું. બેટા, અમને એવી કોઈ ફરિયાદ નથી થતી. અમે તો આનંદ અને મસ્તીથી ભરાઈ જઈએ છીએ. જો આપ પણ આપની મનઃસ્થિતિ એવી બનાવવાની કોશિશ કરો, તો આપની સાધનાનું પહેલું ચરણ પૂરું થઈ શકે છે.

સાધના અને સ્વાધ્યાય પણ

મિત્રો ! બીજું એક ચરણ પણ છે અને તે એ કે ઉપાસના સિવાય જીવનની પ્રક્રિયામાં બીજી એક ચીજનો અમે સમાવેશ કરી લીધો

છે. તેનું નામ છે સાધના અને સ્વાધ્યાય. સ્વાધ્યાયનો શું મતલબ ? સ્વાધ્યાયનો મતલબ છે સામાન્ય રીતે ધાર્મિક પુસ્તકો વાંચવાં, પણ વાસ્તવિક મતલબ એ નથી. સ્વાધ્યાયનો મતલબ સત્સંગ સાથે લઈ શકાય. માણસ પર સંગતિની બહુ અસર પડે છે. સંગતિ વાતાવરણની પણ છે. આપણે જ્યાં ક્યાંય જઈએ છીએ, તે બધી જગ્યાએથી આપણને જે શિખામણ મળે છે, જે સલાહ-પરામર્શ મળે છે, જે પ્રભાવ મળે છે, જે વાતાવરણ મળે છે તે આપણને પોતાના તરફ ઘસડતું જાય છે. આપણે એકલા એક બાજુ અને બીજી બાજુ આખી દુનિયા. આપણે ક્યાં સુધી ઊભા રહી શકીએ ? પત્નીથી સાળા સુધી અને જમાઈથી દીકરા સુધી બધા જ માણસો આ વાતમાં એક મત છે કે આપણે સંપત્તિ કમાવી જોઈએ, પછી તે પ્રામાણિકતાથી હોય કે અપ્રામાણિકતાથી. પત્નીને પૂછીએ છીએ કે તું બતાવ, તારો શું મત છે, અપ્રામાણિકતાથી પૈસા કમાઈએ ? આ બાબતમાં પત્ની એવી જ સલાહ આપશે કે કાંઈ વાંધો નથી, આખી દુનિયા કમાય છે. બાળકોને કામમાં આવશે, મકાન બનાવીશું.

આજની દુનિયાની રીત

મિત્રો ! માથી માંડીને બીજા અનેક સુધ્યાં નૈતિક સિદ્ધાંતોના મામલામાં કોઈ સમર્થન નથી આપતું. લગ્ન કર્યે છ વર્ષ થઈ ગયાં, હજી બાળક નથી થયું. મા, શું કરીએ ? બેટા, તું મારું કહ્યું માન તો બીજાં લગ્ન કરી લે. પરંતુ આનું કરવું ? શેનું ? આ જેને પરણીને લાવ્યો હતો તેનું. અરે, તેને કાઢી મૂક, ઝેર પાઈ દે, ફાંસીએ લટકાવી દે. આ કોણ કહે છે ? આ આપની મા કહે છે. અરે, પત્ની એમ કહે છે કે આપ લાંચ લો અને મને સોનાની વીંટી બનાવરાવી આપો. આપનો સાળો કહે છે, પડોશી કહે છે, હર કોઈ વ્યક્તિ કહે છે.

આપણા મિત્ર પણ આવી જ સલાહ આપે છે. જેમાં આપણે રહીએ છીએ, એ આખા સમાજમાં એક પણ વ્યક્તિ એવી નથી દેખાતી, જે નૈતિક બાબતોમાં, આધ્યાત્મિક બાબતમાં આપણને સલાહ આપતી હોય, પ્રોત્સાહન આપતી હોય. જ્યાં નજર નાંખીએ ત્યાં નૈતિક દિશામાં આપણને કોઈ પ્રોત્સાહિત કરતું નથી. સો એ સો માણસો એટલે કે પ્રત્યેક માણસ આપણા પગ પકડીને પાછળ ઢસડે છે.

વાતાવરણ ઈચ્છે છે ચિકિત્સા

કેવળ મિત્રો અને સંબંધીઓ જ ઢસડતા નથી, પરંતુ હવા પણ આપણને એ બાજુ લઈ જાય છે. આપણે બજારમાંથી જઈએ છીએ તો જગેજગા, કણેકણ આપણને એમ કહે છે કે આપે અનૈતિક બનવું જોઈએ. મોટી હવેલીને પૂછ્યું, કેમ બહેન ! આપ આટલાં મોટાં ઊભાં છો, તો આપની અંદર રહેનાર વ્યક્તિ ખૂબ મજા કરતી હશે ને ? અરે સાહેબ, પંડિતજી ! મોજ ઉડાવે છે. તેમની તિજોરીમાં રૂપિયા ભર્યા છે. તે હવેલીને ફરી અમે પૂછ્યું, તો પછી તમે અમને પણ મળી શકો છો. મળી તો શકું છું, પણ આમાં રહેનાર લોકોએ જે રીત અજમાવી છે, તે જ રીત આપે પણ અજમાવવી પડશે. હું તમારી હવેલી પણ બની શકું. કઈ રીત અજમાવી ? તેણે બધી જ વાત કહી કે આ લોકોએ બદમાશીથી અને બેઈમાનીથી રૂપિયા ભેગા કર્યાં છે. અમે દરેક જગ્યાએ ગયા. આને પૂછ્યું, તેને પૂછ્યું, સાહેબને પૂછ્યું, કારકુનને પૂછ્યું, ઈન્કમટેક્ષવાળાને પણ પૂછ્યું કે ભાઈ સાહેબ ! આપનો શું મત છે ? સૌએ કહ્યું, ગુરુજી ! જો આપ પ્રામાણિકતાથી ધન ભેગું કરવા માગતા હો, તો પેટ ભરવાલાયક રોટલી આપને મળી શકે છે. વધારે ગુજારો નથી થઈ શકતો. બધી બાજુએ આવું જ ગુંદું વાતાવરણ છે. બેટા , આ વાતાવરણમાં શું થશે ?

એક આદર્શનું નામ છે ભગવાન

મિત્રો ! આજનું વાતાવરણ બહુ ગંદું છે. આ વાતાવરણમાં શું થશે ? આ વાતાવરણમાં આપણે ભગવાન તરફ કેવી રીતે ચાલીશું ? ભગવાનનો અર્થ નૈતિકતા અને આદર્શ છે. ના સાહેબ ! ભગવાન તો કોઈ વ્યક્તિ વિશેષ છે. ના બેટા ! ભગવાન કોઈ વ્યક્તિ નથી. ના, ના સાહેબ ! અમે ભગવાનનો ચહેરો જોયો છે, તે વાંસળી વગાડે છે, ગાયો ચરાવે છે અને તીર છોડે છે, ના બેટા ! તે તીર નથી છોડતા. ભગવાન એક સિદ્ધાંતનું નામ છે, એક સંવેદનાનું નામ છે, એક આદર્શનું નામ છે. આપણે એમનો ચહેરો દોરી લીધો છે. આ બધા જ ચહેરાઓ આપણે દોરેલા છે, એ સાચું છે કે ભગવાને માણસને બનાવ્યો છે, પરંતુ તેના કરતાંય વધારે સાચું એ છે કે માણસે ભગવાનને બનાવ્યો છે. શું માણસ ભગવાનને બનાવી શકે છે ? હા, માણસ ભગવાનને બનાવી શકે છે. કેવી રીતે બનાવી શકે છે ? આપણે આપણા છાપખાનામાં છાપીછાપીને ઘણાબધા ભગવાન બનાવી દઈએ છીએ. આપ જય બોલાવતા જાવ. ત્યાં દે-ધનાધન હથોડા ચાલી રહ્યા છે પથ્થરો પર. શું બનાવી રહ્યા છો ? ગુરુજી, ભગવાનનું નાક જરા લાંબું થઈ ગયું છે. તેને જરા કાપીકૂપીને સરખું કરી રહ્યો છું. તો તું ભગવાનનું નાક કાપીશ ? હા ગુરુજી ! આ તો નાક કાપવાથી જ કાબૂમાં આવશે.

ચહેરો માણસે બનાવેલો

મિત્રો ! શું થઈ રહ્યું હતું ? ભગવાનનું નાક કાપી રહ્યો હતો ? ભગવાનની ડોકને આમતેમ કરી રહ્યો હતો. મેં કહ્યું, અરે બાબા ! આ તો ભગવાન છે અને તું ભગવાનની ડોકને ઘસી રહ્યો છે ? આ કાંઈ બકરો થોડો છે ? તેણે કહ્યું કે અમારા માટે તો બકરામાં અને ભગવાનમાં કોઈ ફરક નથી પડતો. આની ડોક જરા મોટી છે, તે

બરાબર કરીશ. તે રેતડીથી ઘસીઘસીને ભગવાનને બનાવી રહ્યો હતો. આ રીતે ભગવાનના જેટલા ચહેરા છે તે બધા માણસે બનાવેલા છે. ચહેરાવાળા ભગવાન નથી હોઈ શકતા. ભગવાનનું નામ છે - આદર્શ, ભગવાનનું નામ છે - કરુણા, ભગવાનનું નામ છે - સજ્જનતા અને સંવેદના. ભગવાનનું નામ છે - ભલમનસાઈ અને ક્ષમા. આ તો બેટા એક તમાશો છે. એ ભગવાન નથી. ભગવાન ચહેરારૂપે નથી આવતા, તે તો સંવેદનાઓરૂપે આવે છે. તેનાથી ઓછામાં તેઓ નથી આવતા.

સ્વાધ્યાય દ્વારા સમજો સંવેદનારૂપી ભગવાનને

મિત્રો ! શું કરવું જોઈએ ? આપણા ભગવાનને સંવેદનામાં ઉતારવા માટે આપણે એક અલગ કંપની બનાવવી પડશે, એક અલગ દેશ બનાવવો પડશે. એક અલગ રીતે આપણે આપણી વ્યવસ્થા કરવી પડશે. લોકોમાં અમે કામ તો કરીશું, પણ તેમનાથી અલગ રહીને. લોકોની સલાહ અમે નહિ માનીએ. કોની સલાહ માનીશું ? સ્વાધ્યાયની. સ્વાધ્યાયનો મતલબ છે - સત્સંગ. સત્સંગ માટે અમે એક એવી કંપની, એક એવી કમિટી અને એક એવી સોસાયટી વસાવીશું, જે અમારી રીતની હોય, અમારા સ્તરની હોય. જેની સલાહથી અમે અમારી જિંદગીની સમસ્યાઓનું સમાધાન કરી શકીએ. બેટા, અમે એક એવી જ કંપની બનાવી રાખી છે. અમે એકલા રહીએ છીએ. ક્યાં રહો છો ? ઉપર એકલા રહીએ છીએ. તો મહારાજજી ! આપને ડર નથી લાગતો ? કોઈ બીજું નથી રહેતું ? બેટા, અમારી પાસે એટલા માણસો રહે છે કે બારથી પાંચ વાગ્યા સુધી ભીડ જામેલી રહે છે. કોની ભીડ ? આપ લોકોની ભીડ જામેલી રહે છે. એ કેટલા કલાક રહે છે ? પાંચ કલાક, ત્યારપછીના જે ઓગણીસ કલાક રહે છે, તેમાં મારી પાસે એવાએવા

લોકો રહે છે કે ક્યારેક આપ બારણું ખોલીને આવી જાવ તો નવાઈ પામો. ગુરુજી ! એ કોણકોણ બેઠા છે ? બેટા, એવાએવા લોકો બેસી રહે છે કે હું એમનું નામ કહી શકતો નથી. ના મહારાજજી ! નામ બતાવો. સારું. ચાલ બેટા તને બતાવું છું. હનુમાનજી આવીને મારી પાસે બેસી જાય છે. રામચંદ્રજી બેસી જાય છે. સાતેય ઋષિઓ બેસી જાય છે. બધા જ એમાં સમાઈ જાય છે.

તમામ મહાપુરુષોનું સંગમસ્થળ અમારો ખંડ

મહારાજજી ! આટલા સંતો આવે છે તો આપ યા તો પિવરાવતા જ હશો ને ! હા બેટા, બીજા કોણકોણ આવે છે ? બેટા, મહાત્મા ગાંધી અને રવીન્દ્રનાથ ટાગોર આવે છે. દુનિયાની તમામ શ્રેષ્ઠ વ્યક્તિ સોક્રેટિસથી માંડીને અફલાતૂન, એરિસ્ટોટલ સુધ્યાં, હિન્દુસ્તાનના જ નહિ, સમગ્ર સંસારના ઋષિઓ આવે છે અને મારી પાસે બેસી જાય છે. હળીમળીને અમે ખૂબ મજાની વાતો કરીએ છીએ. પરસ્પર જાતજાતની વાતો કરીએ છીએ અને ખૂબ હસીએ છીએ. દુનિયાવાળાની ખૂબ મજાક ઉડાવીએ છીએ અને કહીએ છીએ કે દુનિયાવાળા તો પાગલ છે, તો શું આપ એમની વાતો નથી સાંભળતા ? મેં કહ્યું કે ક્યારેક તો મન થાય છે કે તેમની વાત માની લઉં. તો તેઓ કહે છે કે અમારી કમિટી અને અમારી કંપનીનું કહેવું છે કે તેમની વાત ન સાંભળવી. એ બહુ નાના માણસો છે. તેઓ આપને પણ પોતાના ખાડામાં ઢસડી જશે, નરકમાં ધકેલી દેશે. આપ એમના કહેવામાં ન આવી જશો. તેઓ દર્દીઓ છે. તેમની સેવા તો કરજો પણ એમનું કહેવું ન માનતા. એક દિવસ વિવેકાનંદ મને કહી રહ્યા હતા કે ગુરુજી ! પાણીમાં ડૂબતી વ્યક્તિને માછીમાર બહાર કાઢે છે. આવી ડૂબતી વ્યક્તિને આપે જોઈ છે ? મેં કહ્યું, નથી જોઈ. તો જુઓ, એવી રીતે બહાર કાઢે છે કે જો કોઈ

પાણીમાં ડૂબતું હોય તો તેને કાઢનાર પાણીમાં ડૂબકી લગાવે છે અને તેને પકડી લે છે. પણ એક વાતનું ધ્યાન રાખે છે. શું ધ્યાન રાખે છે ? તેને ઢસડીને લાવે છે પણ સાથેસાથે એ વાતનું ધ્યાન રાખે છે કે ક્યાંક તે મારી પાસે તો નથી આવી ગયો ને. તે જ્યારે પાસે આવવા લાગે છે કે તેને કોણી મારી દે છે.

અમારી સત્સંગી સભા - અમારો સ્વાધ્યાય

કેમ સાહેબ ! શું વાત છે ? ઢસડીને પણ લાવે છે અને કોણી પણ મારે છે ? એવું શું કામ કરે છે ? એટલા માટે એવું કરે છે કે ડૂબનાર એટલો થાકેલો હોય છે કે જો કોઈ બચાવનાર હોય તો મોકો મળતાં તેની પીઠ પર બેસી જાય. પીઠ પર બેસી જવાનું શું પરિણામ હોય છે ? તેનું એ પરિણામ હોય છે કે તે પોતે તો ડૂબે જ છે, બચાવનારને પણ ડુબાડે છે. એટલા માટે તરવૈયો ધ્યાન રાખે છે કે તેને કોણી મારતા જવું. શું મતલબ છે એનો ? એ કે ડૂબનારને કોણી પણ મારો. આ વાત વિવેકાનંદ કહી રહ્યા હતા. મેં કહ્યું કે હવેથી આપની વાત ધ્યાન રાખીશ. અને આ લોકોને - મારાં સગાંસંબંધીઓ, પરિવારજનો, મિત્રો, સલાહકારો સુધ્યાં છે. તેમને હું પાર તો ઉતારીશ પરંતુ કોણી પણ મારતો રહીશ. ક્યાંક એવું ન થઈ જાય કે તેઓ પોતાની સાથે મને પણ ઢસડીને ખાડામાં લઈ જાય. આ રીતે અમારી કંપની ખૂબ ઉત્તમ છે. આ લોકો સાથે રોજ ઓગણીસ કલાક વાતો થાય છે. ગાંધીજી પોતાનું દિલ ખોલીને વાત કરે છે. અને જો હું ક્યારેક ગાંધીજી સાથે દિલ ખોલીને વાત કરવા માગું તો ? તો હું એમને એમ પૂછું છું કે જ્યારે હું આપના સાબરમતી આશ્રમમાં રહેતો હતો ત્યારે તો મને આપની ફક્ત પાંચ જ મિનિટ મળતી હતી. કોઈક દિવસ નહોતી પણ મળતી. પાંચ મિનિટમાં જ ભૂમિકા બાંધ્યા વિના જ આપના આશ્રમમાં મળ્યો છું. આપ તો મહાત્મા

છો, સંત છો, ઉદ્ધાર કરો. બેટા, આ નકામી વાતો કહેવાથી શું ફાયદો? વાત કહેવી જ હોય તો કામની કરો. તોળીતોળીને કરો, જેથી મારો સમય પણ ન બગડે અને તમારો સમય પણ ન બગડે. ભૂમિકા શા માટે બાંધો છો?

આ છે અમારા સલાહકાર, અમારા હિતેચ્છુ

મિત્રો ! ત્યારે ત્યાં મને પાંચ મિનિટ મળતી હતી. અને અહીં? ગાંધીજી કહે છે કે જ્યારે હું જીવતો હતો ત્યારે મારી પાસે ખૂબ મુસીબતો હતી અને ઘણાંબધાં કામ હતાં. એટલે સમય માટે આપને મના કરતો હતો. હવે તો મારી પાસે ખૂબ સમય છે. આપ ઈચ્છો એટલો ઉપયોગ કરી શકો છો. ઈચ્છો એટલો સમય વાત કરી શકો છો. હવે મારો નહિ, આપનો સમય છે. હવે અમે તમારા હિસાબે ચાલીશું. તેઓ કલાકો સુધી બોલતા જાય છે. બેટા ! મારી જિંદગીમાં મજા આવી ગઈ અને તેના કારણે અમે ઊંચા ઊઠતા ગયા છીએ. મારા આ સલાહકારોએ મારી હિંમત વધારી છે અને મને મદદ કરી છે. આપને પણ એમની મદદ મળી શકે છે અને એ માધ્યમનું નામ છે - સ્વાધ્યાય. અમે અમારે ત્યાં સંતોના આત્માને ડબ્બામાં બંધ કરી રાખ્યા છે અને એ આત્મા છે - તેમનાં પુસ્તકો, એમના ગ્રંથો, જેને અમે ખૂબ શ્રદ્ધાપૂર્વક રોજ વાંચીએ છીએ. એવી ભાવનાથી વાંચીએ છીએ કે આ મહાપુરુષ અમારી સામે બેઠા છે અને અમને સલાહ આપી રહ્યા છે. સ્વાધ્યાય અર્થાત્ વિચારોનું સંશોધન એટલે કે વિચારોમાં શ્રેષ્ઠતાનો સમાવેશ અને અવતરણ. એ પણ ભજન જેટલું જ કીમતી છે. એ ભજનથી ઓછું કીમતી નથી. અત્યારે અમારો ખૂબ સમય - ચાર કલાક પૂજામાં વીતે છે. અમારા સ્વાધ્યાયની બે રીત છે - પુસ્તક વાંચવાના માધ્યમથી અને જે અમે ચિંતન -મનન કરીએ છીએ તેના માધ્યમથી પણ. હવે

અમે લખીએ છીએ તો એ માધ્યમથી પણ. અમારા મસ્તિષ્કના કણેકણમાં શ્રેષ્ઠ અને ઊંચા વિચારો છવાયેલા રહે છે. અને તેનું માધ્યમ છે - સ્વાધ્યાય. તેની કિંમત ભજન જેટલી છે. ભજન અને સ્વાધ્યાયમાં કોઈ ફરક નથી પડતો. હું બંનેને એક જ માનું છું.

ભજન, મનન અને લેખન

ભજન મનોવૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ શ્રેષ્ઠતા તરફ ચાલવા માટે આપણા અંતરાત્માને પ્રભાવિત કરે છે અને સ્વાધ્યાય આપણા બુદ્ધિસંસ્થાનને, વિચારસંસ્થાનને આગસુપણામાંથી બચાવીને શ્રેષ્ઠતા અને શાલીનતા તરફ લઈ જાય છે. એટલા માટે મારા જીવનમાં ભજન પછી બીજું સ્થાન સ્વાધ્યાયનું છે. ભણેલા - ગણેલા હોઈએ તો શું ? ન ભણેલા હોઈએ તો શું ? ભણેલા-ગણેલા લોકો માટે સ્વાધ્યાય -સત્સંગ હોઈ શકે છે. ભણેલા ન હોય તેમના માટે ચિંતન અને મનન હોઈ શકે છે. કોઈપણ રીતે બંનેને ભેળવીને ઊંચા વિચારોના સંપર્કમાં આપણે જેટલા સમય સુધી રહીએ છીએ તેનું જ નામ સત્સંગ અને સ્વાધ્યાય છે. આપણને ઊંચા ઉઠાવનારા, આગળ વધનારા ઉચ્ચસ્તરીય વિચારો સાથે સંપર્ક કરાવનાર જે શ્રેષ્ઠ વિચારો છે તે જ સ્વાધ્યાય છે.

વિખરાવનું નિયોજન - સંયમ

આ રીતે ઉપાસનાનું બીજું અંગ, બીજો અંશ છે - સ્વાધ્યાય. સ્વાધ્યાય અને સાધના બે વાતો થઈ ગઈ. એક બીજું અંગ રહી ગયું. તેનું નામ છે - સંયમ. સંયમનો શું અર્થ છે ? બેટા, સંયમનો મતલબ એ છે કે આપણી તમામ શક્તિઓ વિખરાવમાં નષ્ટ થઈ જાય છે. જો આપણે વિખરાવને બંધ કરી લઈએ અને શક્તિઓને કેન્દ્રિત કરવાનું શરૂ કરી દઈએ, તો આપણી શક્તિઓનો સંગ્રહ જમા થઈ જાય છે. દારૂગોળાને જો આપણે ફેલાવી લઈએ અને

દિવાસળી સળગાવીએ, તો તે ભખ કરતાંકને સળગી જશે. જો આ જ દારૂગોળાને એક કેન્દ્રમાં ભેગો કરી દઈએ, વિખરાવને રોકી દઈએ, બંદૂકની નળીમાં બંધ કરી લઈએ અને સામે નિશાન તરફ બંદૂક ચલાવીએ તો તે નિશાન તરફ સનનન કરતો જાય છે. કેન્દ્રીભૂત થોડોક દારૂગોળો નિશાન પર જઈને ગોળી મારે છે. બિલોરી કાચ પર આપણે સૂર્યનાં કિરણોને એકત્રિત કરી દઈએ, તો શું નું શું થઈ જાય છે. આગ સળગવા લાગે છે અને આખેઆખાં ખેતર, -ખળાં, ઘર-આંગણાં બળીને રાખ કરી નાંખે છે. આમ તો આ જ તાપ ખેતર-ખળાં, ઘર - આંગણામાં કેટલોય વિખરાયેલો રહે છે, જે માત્ર પ્રકાશ જ આપે છે. કેન્દ્રીભૂત કરી દેવાથી એ જ તાપ કમાલ બતાવે છે. કેન્દ્રીભૂત કરવાનો શું મતલબ છે? બેટા, કેન્દ્રીભૂત કરવાનો અમારો મતલબ સંયમ કરવાનો છે. સંયમ કોને કહે છે? જે આપણા જીવનના વિખરાવ છે, જેના કારણે આપણે બધું ખોઈ નાંખ્યું છે, બધું ગુમાવી દીધું છે, જો આપણે આપણને કેન્દ્રીભૂત કરી દઈએ તો ચાળણીના કાણામાંથી જેવી રીતે આપણે આપણી ભીતર ભગવાને આપેલાં અનુદાનોને પૂરેપૂરાં ખોઈ નાંખીએ છીએ, તેને કેન્દ્રિત કરી શકીએ છીએ. એ છે સંયમ. એક માણસે ચાળણીમાં દૂધ દોહ્યું. ચાળણીનાં કાણામાંથી બધું જ દૂધ વહી ગયું, ઢોળાઈ ગયું, ફેલાઈ ગયું. જ્યારે ઉપાડ્યું તો જોયું હાથ ખાલી હતા, કપડાં ભીનાં થઈ ગયાં હતાં.

સંયમના પ્રકાર

મિત્રો ! આપણી ભીતરનું જે ઉત્પાદન છે અને આપણું બહારનું જે ઉત્પાદન છે તે અસીમ છે. આપણી ઊણપ અને નબળાઈ એ છે કે આપણે એ અસીમ ઉત્પાદનને ફેલાવા દઈએ છીએ, વિખરાવા દઈએ છીએ. જો વિખરાવને આપણે રોકી શકીએ તો મજા આવી

જા્ય. વિખરાવને રોકવા માટે શું કરવું પડે છે ? સંયમનો ઉપયોગ કરવો પડે છે, એમાં એક છે - જીભનો સંયમ. જો આપ જીભનો સંયમ શરૂ કરી શકો તો હું આપને કહું છું કે આપનું સ્વાસ્થ્ય બરાબર રાખાવની એ ગેરંટી હોઈ શકે છે. સ્વાસ્થ્ય કોણ ખરાબ કરે છે ? વાયરસ ! ના બેટા, વાયરસ નહિ. વાયરસ ખૂબ નાનો હોય છે અને માણસ બહુ મોટો હોય છે. વાયરસને તો માણસ બે આંગળી વચ્ચે દબાવીને મારી નાંખી શકે છે. ના સાહેબ ! વાયરસ તો જબરદસ્ત હોય છે. ના બેટા, વાયરસ મોટા નથી હોતા, કોણ મોટું હોય છે. બીમારીઓ કોણ ઉત્પન્ન કરે છે ? વાયરસ. ના વાયરસ પેદા નથી કરતાં, પરંતુ અસંયમ પેદા કરે છે. ચંદગીરામ ક્ષય રોગના દર્દી હતા. એમના મરવાના દિવસો નજીક આવી રહ્યા હતા. કોઈ એક સંત આવ્યા. એમણે કહ્યું - શું મરવાની ઈચ્છા છે ? ના મહારાજ ! મને મરવાની તો ઈચ્છા નથી. જીવવા ઈચ્છું છું. પણ મોત મારી પાસે આવી ગયું છે. તેમણે કહ્યું, ના બેટા, મોત કરતાં જિંદગી મોટી છે. જો આપ જીવવા માગતા હો, જિંદગીને પસંદ કરતા હો તો મોત જતું રહેશે. મોતનો સમય હજી આવ્યો નથી. જિંદગીને આપ પકડી રાખી શકો છો. હું કેવી રીતે પકડી રાખી શકું ? આપની તબિયત આ જીભે ખરાબ કરી. આપ જીભ પર કન્ટ્રોલ રાખો અને જીભને કહો કે હું તારો હુકમ, તારું કહ્યું નહિ માનું. તારે મારું કહેવું માનવું પડશે. એમણે જેવો જીભ પર કન્ટ્રોલ રાખવાનું શરૂ કર્યું કે તબિયત સુધરવા લાગી. જીભ આપણું પેટ ખરાબ કરે છે. પેટ લોહીને ખરાબ કરે છે. લોહી ખરાબ થઈને હજાર પ્રકારની બીમારીઓ ઉત્પન્ન કરે છે અને એ જ ઝેર આપણી જિંદગીને ગાળતું - ખતમ કરતું જા્ય છે. જીભ પર કાબૂ રાખવાનું જો શીખી લો તો આપ જોશો કે આપની તબિયત સ્વસ્થ રહેવાનું શરૂ થઈ જા્ય છે.

ઈન્દ્રિયો પર નિયંત્રણ રાખો

મિત્ર ! બીજી ત્રીજી પણ ચીજો છે અર્થાત્ ઈન્દ્રિયો છે. બીજી ઈન્દ્રિય છે - આંખ. ગાંધારીએ આંખે પાટા બાંધી દીધા હતા. પાટાથી શું મતલબ છે ? આંખોનો જે વિખરાવ છે, તેને બંધ કરી દીધો. આંખો પર પટ્ટી બાંધી લેવાનો મતલબ કપડું લપેટી લેવું એવો નથી. આંખોના વિખરાવ સાથે મતલબ છે. આંખો દ્વારા આપણું તેજસ્ નષ્ટ થાય છે. આપણે સ્થળેસ્થળે જોતા રહીએ છીએ અને આકર્ષણ આપની શક્તિઓને ખેંચતું રહે છે. બ્રહ્મચર્ય જે નષ્ટ થાય છે તે કામેન્દ્રિયોથી નથી થતું. આપને એક વાત જણાવી દઉં, ગાંધીજીને બાંસઠ વર્ષની ઉંમર સુધી સ્વપ્નદોષ થતો હતો. તેમણે લખ્યું છે કે મારો અંતિમ સ્વપ્નદોષ બાંસઠ વર્ષની ઉંમર બેટા, અમે કમાઈ શકતા હતા, કમાવા માટે અત્યારે પણ મામૂલી લેખકોને ધર્મયુગ અને બીજાં અખબારો એક લેખના સો રૂપિયા આપે છે. અમારી કલમ આનાથી ઓછી કિંમતની નથી. જેમ અખંડજ્યોતિ માટે લખીએ છીએ તેમ રોજ એક લેખ લખી દઈએ તો પણ રોજના સો રૂપિયા મહેનતાણું થઈ શકે છે. આમ ત્રીસ દિવસમાં ત્રણ હજાર રૂપિયા સહેલાઈથી કમાઈ શકીએ છીએ. મહારાજજી ! જો આપ ત્રણ હજાર કમાઈ શકતા હતા, તો આપે આપનું ખર્ચ ત્રણ હજાર કરવું જોઈતું હતું, આપે ગુમાવી દીધું. ના બેટા, કમાવાનો અધિકાર અમને છે, પણ ખર્ચ કરવાનો અધિકાર નથી. જે સમાજમાં અમે જન્મ્યા છીએ, એ સમાજનો પણ અધિકાર અને હક અમારી ઉપર છે. એટલા માટે અર્થસંયમનો અર્થ છે કે આપણા દેશનો સરેરાશ ભારતીય નાગરિક જે સ્તરનું જીવન વિતાવે છે, તે સ્તરનું જીવન આપણે પણ વિતાવવું જોઈએ અને આપણી પાસે જે બચત થઈ જાય છે એ બચતમાંથી આપણે કેવાંકેવાં કામ કરી શકીએ છીએ ?

પૈસાની બચતમાંથી એટલાં બધાં કામ કરી શકીએ છીએ કે આપણાં કુટુંબીઓ અને બાળકોને શિક્ષિત અને સુસંસ્કારી બનાવવાથી માંડીને આપણી જાતને સભ્ય અને શાલીન બનાવવા સુધીનાં અસંખ્ય કામો આપણે કરી શકીએ છીએ. આપણા સમાજ માટે આટલાં મોટાં અનુદાન આપી શકવામાં સમર્થ બની શકીએ છીએ. એટલું બધું લોકહિત કરી શકીએ છીએ કે તેનો કોઈ પાર ન આવે, પણ શરત એટલી કે આપ અર્થસંગ્રહ કરવાનું, અર્થસંચયમ કરવાનું શરૂ કરી દો.

અર્થનું સુનિયોજન

મિત્રો ! આ સંદર્ભમાં ઈશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગરની કથા હું આપને અનેક વખત કહી ચૂક્યો છું. એક બીજી કથા મને યાદ આવી જાય છે. અમેરિકામાં એક ખૂબ સંપન્ન માણસ હતો, તે કરોડપતિ હતો, પણ ખૂબ કંજૂસ હતો. ફાટેલાં કપડાં પહેરતો હતો અને જ્યારે કોઈ છોકરી તેમની પાસે લગ્નની વાત લઈને આવતી અને કહેતી કે હું આપની સાથે લગ્ન કરવા માગું છું. તો તે માણસ પૂછતો કે તું મને કમાઈને પૈસા આપીશ ? આપની પાસે શી ખોટ છે ? આપ તો કરોડપતિ છો અને હું આપની સાથે એટલા માટે લગ્ન કરવા માગું છું કે આપની કમાણીના પૈસા મને મળે અને હું મોજ કરું. તો તો તારે મારી સાથે લગ્ન ન કરવાં જોઈએ. હા, જો કંઈ કમાઈને મારે ત્યાં જમા કરી શકતી હોય તો તું મારી સાથે લગ્ન કરી શકે છે, નહિતર નહિ. ઘણા લોકોએ કહ્યું કે આપે લગ્ન પણ ન કર્યાં. આપ અમારાં બાળકોને લઈ લો, દત્તક રાખો. સારું, તો આપ એ જણાવો કે જ્યારે તમારું બાળક મારા ઘરે આવશે તો કેટલી સંપત્તિ લઈને આવશે ? એ શું સંપત્તિ લઈને આવે ? તે તો આપની સંપત્તિ લેશે. ના સાહેબ ! મારે એવાં બાળકો નથી જોઈતાં.

એ ખૂબ કંજૂસ હતો. એક વખત એવું થયું કે કેટલાક લોકો તેમને ત્યાં કોઈ કામ માટે ધન માગવા ગયા. કોઈક વિશ્વવિદ્યાલયમાં કોઈ ખાસ ફેકલ્ટી બની રહી હતી, એટલે બધા માલદારો પાસે ફાળો માગવામાં આવી રહ્યો હતો. તેની પાસે પણ ફાળો માગવા માટે જ્યારે એક કમિટી પહોંચી તો જોયું કે તેના ઘરે બે બત્તી સળગી રહી હતી. એક ઉપર અને એક ટેબલ પર સળગી રહી હતી. અભિવાદન થતાં જ તેણે એક બત્તી બુઝાવી દીધી અને કહ્યું, નકામી બત્તી શું કામ બાળવી? જ્યાં સુધી આપની સાથે વાતો કરવી છે, એટલી વારમાં એટલા પૈસાની વીજળી ખર્ચાશે. બત્તી બંધ કર્યા પછી અરસપરસ લોકો હસ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે અહીં નકામા આવ્યા, અહીં કંઈ જ મળવાનું નથી. સાંભળ્યું હતું એવો જ છે આ કંજૂસ! તેણે પૂછ્યું, બોલો, આપને કેમ આવવાનું થયું? કમિટીના સભ્યોએ કહ્યું કે અહીંના વિશ્વવિદ્યાલયમાં વિજ્ઞાનની એક ફેકલ્ટી શરૂ કરવાની છે. તેમાં અમુક અમુક કામ કરાવવાનાં છે. અમુકતમુક વિષયનું શિક્ષણ આપવામાં આવવાનું છે, તેણે બધી જ વાતો ખૂબ ધ્યાનથી સાંભળી, તેણે કહ્યું કે મારા જીવનનું લક્ષ્ય હતું કે મારા અમેરિકા નિવાસીઓમાં, આપ કહી રહ્યા છે એવા પ્રકારના વિજ્ઞાનના જ્ઞાનની વૃદ્ધિ કરું. તો શું આપ ખરેખર એવું કરી રહ્યા છો? હા, અમે ખરેખર એવું કરી રહ્યા છીએ. તો આપ મારે લાયક કોઈ સેવા બતાવો. અને આપ જાણો છો, તેણે શું કર્યું?

॥ ૐ શાંતિ ॥

મુદ્રક યુગ નિર્માણ યોજના પ્રેસ, મથુરા.